

Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje?

G I N T A U T A S   S A K A L A U S K A S

Santrauka. Baudžiamasis klimatas Lietuvoje tampa labiau atšiauresnis, tai matyti įvertinus baudžiamųjų įstatymų leidybos ir baudžiamojo persekiojimo rodiklius. Šis procesas kelia daug klausimų ne vien Lietuvos, bet ir kitų Europos šalių kriminologams – po 2003 m. Lietuva bent 5 metus pirmavo pagal kalinių skaičiaus mažėjimą Europoje (nors jam net gerokai sumažėjus jis vis tiek dar buvo kelis kartus didesnis už Europos šalių vidurkį), o naujasis Baudžiamasis kodeksas su geriau subalansuota valstybės reakcijos priemonių į nusikalstamą elgesį sistema leido tikėtis ne tik ilgalaikių teigiamų padarinių, bet ir pokyčių baudimo kultūroje. Pastaraisiais metais vis labiau aiškėja, kad ji nepasikeitė. Šiame straipsnyje analizuojami pagrindiniai baudžiamojo represyvumo didėjimą Lietuvoje atspindintys rodikliai, per jų visumą siekiant atskleisti bendras represyvėjančio baudimo tendencijas. Nors straipsnio pavadinimu keliamas klausimas yra daugiau retorinis ir labiau atspindi apmaudžią nuostabą nei į jį turimą atsakymą ar atsakymus, tačiau remiantis autoriaus ir kitų Europos kriminologų atliktais tyrimais bei išvalgomis daroma pagrindinė išvada, kad baudimo kultūra pirmiausia priklauso nuo socialinio, kultūrinio, politinio ir ekonominio konteksto, turinčio ilgą istorinį šleifą, taip pat nuo ekonominio laikmečio ypatumų. Bandymai spręsti nusikalstamo elgesio problemas didinama baudžiamąja represija liudija tebevyraujančią seną tradiciją. Norint ją keisti, būtina ją parodyti ir suvokti, pamatyti esminius skirtumus nuo kitų Europos Sąjungos šalių ir galimas alternatyvas.

Pagrindiniai žodžiai: baudžiamasis represyvumas, baudžiamųjų įstatymų leidyba, kalinių skaičius, nusikaltimų dinamika, kriminologinė atpirkimo ožio teorija.

ĮVADAS

Norvegų kriminologas N. Christie 2013 m. balandžio 15 d. skaitydamas pranešimą 18-ojoje Vokietijos prevencijos konferencijoje (vok. *Deutscher Präventionstag*) apie Norvegiją po kraupių A. Breiviko išpuolių klausė, ar po tokių įvykių apskritai įmanoma atkurti visuomenės identitetą (Christie, 2013)? Netrukus po šių žiauraus smurto įvykių Norvegijos ministras pirmininkas J. Stoltenbergas¹ jautrioje per radiją ir televiziją transliuotoje kalboje neslėpė skausmo ir nusivylimo, išreiškė solidarumą aukoms, bet svarbiausia – N. Christie pastebėjimu – ir šioje, ir vėlesnėse kalbose pabrėžė, kad į šį nusikaltimą nebus atsakyta kerštu ir atpildu, tačiau tvirtu demokratinės visuomenės idealų laikymusi. Praėjus 3 dienoms po kraupių išpuolių į minėjamą Oslo centre susirinkus maždaug 150 000 žmonių nė vienoje iš pasakytų kalbų nebuvo net užsimenama apie kerštą, o Oslo meras F. Stangas² kalbėjo apie tai, kad žudikas bus nubaustas – **mūsų bausmė bus dar didesnis atvirumas, dar daugiau tolerancijos, dar daugiau demokratijos**. Susirinkusieji rankose laikė rožes, kurios vyravo ir pasakytuose žodžiuose, ir veiksniuose. Prieš tai laikinai buvo panaikinti muitai rožėms, kad jų būtų pakankamai įvežta į šalį, o viešojo transporto maršrutai buvo pakeisti, kad atminimo vietose sudėtos rožės galėtų ilgiau gulėti.

Visa tai, žvelgiant iš Lietuvos realybės, labiau panašu į pasaką, turint mintyje ir tai, kad Norvegijoje netgi nėra laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės – didžiausia galima bausmė už nusikaltimą yra 21 metai laisvės atėmimo.³ Tačiau vienas iš uoliausių atkuriamojo teisingumo propaguotojų N. Christie pastebi, kad nebuvo jokių kalbų apie būtiną bausmių griežtinimą, buvo rodomi jausmai, pabrėžiamos vertybės ir normos. Žinoma, šis atvejis išskirtinis. Tačiau svarbu prisiminti ir tai, kad Norvegijoje 100 000 gyventojų užregistruo-

- 1 2014 m. kovo 28 d. jis buvo paskirtas NATO generaliniu sekretoriumi, pareigas pradėjo eiti spalio 1 d.
- 2 Po kelių savaitių vyko rinkimai į savivaldybes, meras buvo vėl išrinktas neįprastai didele persvara. Jis priklauso konservatorių partijai.
- 3 Ilgiau gali trukti tik asmens gydymas (terapija), jei jis yra pavojingas, pratęsiant laikymą kas 5 metus. A. Breivikas buvo nuteistas 21 metams su galimybe toliau pratęsti jo laikymą kas 5 metus neribotam laikui, jie jis būtų laikomas pavojingas. Tačiau jei būtų nuspręsta, kad jis nebėra pavojingas, į laisvę lygtinai jis galėtų būti paleistas jau po 15 ar 20 metų.

jama maždaug 2–3 kartus **daugiau nusikalstamų veikų** nei Lietuvoje, tačiau **kalinių skaičiaus lygis** 100 000 gyventojų yra 4–5 kartus **mažesnis**,⁴ o atkuriamojo teisingumo priemonės taikomos netgi ir įkalinimo įstaigose (Christie, 1999). Žinoma, nereikėtų norėti ar tikėtis, kad Norvegijos pavyzdžiai apie visuomenės požiūrį į kriminalines bausmes bent kokia nors forma galėtų pasirodyti tinkami Lietuvai – baudimo tradicijos formuojasi ilgą laiką ir pirmiausia priklauso nuo kultūrinio-istorinio konteksto. Tačiau labai svarbu suvokti šių skirtumų kilmę, turimais barometrais analizuoti esamą padėtį ir tendencijas.

Šiame straipsnyje pateikiami baudžiamojo represyvumo didėjimą Lietuvoje rodantys rodikliai, svarstoma, kodėl mūsų visuomenei jo (ne)reikia, kokios galimybės užsiveria ir kokios perspektyvos gresia toliau stiprinant baudžiamąją represiją. Sunku rasti vieną ar vienareikšmį atsakymą į šio straipsnio pavadinimu užduotą klausimą, todėl didžiausias dėmesys skiriamas didėjančio baudžiamojo represyvumo „įrodymams“, o apie tai, ką jis liudija, keliamos versijos ir prielaidos, kurioms patvirtinti ar paneigti būtina tolesnė kriminologinė, sociologinė ir kultūrinė Lietuvos visuomenės analizė.

- 4 2007 m. Norvegijoje buvo užregistruotos 6 693 nusikalstamos veikos 100 000 gyventojų, Lietuvoje – 2 179 (3,1 karto mažiau), 2011 m. atitinkamai 5 999 ir 2 605 (2,3 karto mažiau) (Aebi ir kt., 2014, p. 32). 2013 m. rugsėjo mėn. pradžioje Norvegijoje buvo 72 kaliniai 100 000 gyventojų, 2014 m. pradžioje Lietuvoje – 315 (4,4 karto daugiau) (World Prison Brief, 2014). Tai, kuo Lietuva ir kitos buvusios Sovietų Sąjungos okupuotos šalys išsiskiria iš kitų Vakarų ir Vidurio Europos šalių, yra absoliutus ir santykinis (100 000 gyventojų) nužudymų skaičius: Baltijos šalyse užregistruojama 2–3 kartų daugiau nužudymų (Sakalauskas ir kt., 2011, p. 62 ir kt.; Aebi ir kt., 2014, p. 34). Tačiau nužudymų skaičių skirtumas nepaaiškina didelio kalinių skaičiaus skirtumo, nes, pirmiausia, absoliutus nužudymų skaičius yra santykinai mažas. Pavyzdžiui, Lietuvoje 2013 m. buvo užregistruoti 186 nužudymai, Norvegijoje – 2010 m. – 29. Maždaug 30–35 nužudymai Norvegijoje buvo užregistruoti ir ankstesnius 6 metus, o Lietuvoje jų skaičius nuolat mažėjo. Taigi Lietuvoje per metus maždaug 150 asmenų daugiau nuteisiama už nužudymus (nes maždaug 85 proc. nužudymų yra ištiriama), per 10 metų (maždaug tokia pastaraisiais metais buvo bausmės trukmė, kurią turėjo atlikti Lietuvoje už nužudymus kalinami asmenys) – 1 500 asmenų daugiau. Tai sudaro tik maždaug 15 proc., o ne kelių šimtų procentų kalinių skirtumą su Norvegija. Be to, remiantis EUROSTAT duomenimis, 2010 m. Norvegijoje buvo užregistruotos net 24 222 smurtinės nusikalstamos veikos (absoliučiais skaičiais), o Lietuvoje – 3 703, t. y. 6,5 (!) karto mažiau (Clarke, 2013, p. 7) (nors Norvegijoje gyvena tik kiek daugiau nei 1,5 karto gyventojų nei Lietuvoje). Be to, Norvegijoje, kaip ir visose kitose Skandinavijos valstybėse, užregistruojama kelis kartus daugiau (skaičiuojant 100 000 gyventojų) lytinių nusikaltimų ir nusikaltimų, susijusių su narkotikais, už kuriuos Lietuvoje numatytos griežtos sankcijos, taip pat ir daug daugiau vagysčių (Aebi, 2014, p. 41 ir kt.).

1. NAUJAS SENAS POREIKIS BAUSTI GRIEŽČIAU

Įvairaus lygmens reikalavimai ir sprendimai „bausti griežčiau“ ar „griežtinti baudžiamąją atsakomybę“ nėra nauji, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais jie įgavo naują kvėpavimą. Kai kuriose Vakarų kultūros (ypač – anglosaksų teisės) šalyse įsivyravęs arba iš dalies propaguojamas neokorekcionalizmas bei „įstatymo ir tvarkos“ idėjos (Garland, 2001; Gavėnaitė, 2008, p. 85 ir kt.) gali puikiai prigyti ir daugelyje Vidurio ir Rytų Europos bei Baltijos valstybių, nes jos **atitinka vyraujančius stereotipus ir tendencijas**,⁵ o tikros socialinės gerovės modeliai, kuriuose socialinis solidarumas yra vienas svarbiausių principų, vis dar atrodo svetimi ir tolimi, nepaisant kartais pasigirstančios juos jau tik vis labiau iš tolo šlovinančios retorikos. Kriminologai pastebi, kad būtent giliai įsišaknijusi socialinės gerovės ideologija lemia atsparumą „poreikiui bausti griežčiau“ (angl. *punitivity*, *punitiveness*) arba tiesiog baudžiamajam populizmui Skandinavijos (Lappi-Seppällä, 2010; Lappi-Seppällä, 2011; Christie, 1999) šalyse ar Vokietijoje (tiesa, su tam tikrais nuostoliais) (Liedke, Robert, 2004; Sack, 2010), tačiau Vidurio ir Rytų Europos bei Baltijos valstybėse tokio atsparumo yra daug mažiau (Krajewski, 2014).

H. Kury ir M. Brandensteinas apibendrinami išskiria tokias **tendencijas**, kurios sudaro palankias sąlygas griežtesnio baudimo idėjoms ir jas skatina (Kury, Brandenstein, 2009, p. 35–38):

- didėjantis nusikalstamumo politizavimas ir panaudojimas politiniams tikslams, pavyzdžiui, siekiant laimėti rinkimus;⁶
- vis dažniau pasitelkiama į vertybes orientuota bei simbolinė retorika nusikalstamumo kontrolės kontekste, kuri skatina „simbolizuotą įstatymų leidybą“;
- ilgalaikiai konfliktai socialiniu, struktūriniu ir instituciniu lygmeniu tarp socialinių klasių arba rasių;⁷

5 Daugelyje, bet ne visose. Pavyzdžiui, tokia išimtis yra Slovėnija (Norkus, 2008). Ir šiais laikais kalinių skaičius Slovėnijoje yra mažesnis netgi už daugelį Vakarų Europos valstybių.

6 Jau Lietuvos kontekstą analizuodamas O. Fedosiukas pastebi, kad „įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso nuo rinkėjų, užtat tiesiog priversta pataikauti ne visada adekvačiam jų emociniam nusiteikimui“ (Fedosiuk, 2012 a, p. 717).

7 Žinoma, žvelgiant į Lietuvos kontekstą, konfliktai tarp rasių nėra tiesiogiai aktuali realybė, tačiau socialinis konfliktas tarp turinčiųjų galią ir jos neturinčiųjų – vis aktualesnis.

- bendras gyventojų susirūpinimas dėl didelių „socialinės tvarkos“ mastų ir kylančios vadinamosios „moralinės panikos“;⁸
- nuolatiniai baimę keliantys žiniasklaidos pranešimai apie nusikaltamumą;⁹
- didėjanti poliarizacija ekonomikos srityje bei augantis materializmas, didėjanti takoskyra tarp vargšų ir turtingų.

Be to, autoriai atkreipia dėmesį, kad netikrumo jausmas, atsiradęs „dėl vis didėjančios gyvenimo įvairovės, susijusios ir su ekonominės padėties, politinių pažiūrų, gyvenimo ir darbo sąlygų įvairialypiškumu, turi įtakos daugeliui žmonių, nesugebančių prisitaikyti prie vis mažiau solidarios postmodernios visuomenės“, o „postmodernaus žmogaus izoliacija bei rūpinimasis tik savimi atitinka tokį utilitarinį ir apskaičiuotą požiūrį į kriminalinius veiksmus“ (Kury, Brandenstein, 2009, p. 6–7). Visos šios tendencijos pastebimos ir Lietuvoje, todėl galima kelti prielaidą, kad jos lygiai taip pat purena dirvą baudžiamajam populizmui. T. Lappi-Seppällä atliktame tyrime kelia įtikinamą prielaidą, kurią iliustruoja daugybe socialinių, kultūrinių ir ekonominių indikatorius, kad baudžiamasis represyvumas šalyje, kurį pirmiausia parodo kalinių skaičius, sietinas su **gyventojų pasitikėjimu vienu kitais, valstybe ir institucijomis, su demokratijos laipsniu ir socialinės gerovės lygiu** (Lappi-Seppällä, 2011).

Toliau straipsnyje neanalizuojama, kokiomis formomis, koku turiniu ir kaip plačiai griežtesnio baudimo priemonės paplito ar yra deklaruojamos kitose šalyse ar regionuose – apie tai jau parašyta daug, įskaitant ir išvalgas apie veiksmus, kurie kai kuriose valstybėse tokiai strategijai plėstis neleidžia – tik nedidelė šios literatūros dalis pateikta prieš tai esančiose nuorodose. Esminis dėmesys skiriamas tendencijoms Lietuvoje.

2. BAUDŽIAMOJO REPRESYVUMO DIDĖJIMĄ LIETUVOJE LIUDIJANTYS RODIKLIAI

Pagrįsti tam tikras visuomenėje vyraujančias tendencijas konkrečiais rodikliais nėra paprasta dėl jų kompleksiskumo ir galimos daugialypės reikšmės, dėl sunkiai užčiuopiamų reikšmingų socialinės sistemos detalių, jų tarpusa-

8 Apie vieną iš aktualiausių ir būdingiausių pavyzdžių – vadinamąjį pedofilijos skandalą plačiau žr.: Dobrynina, 2012.

9 Apie padėtį Lietuvoje žr.: Dobrynina, 2008.

vio ryšių ir sąlygų, lemiančių pokyčius. Visgi stebint Lietuvoje formuojamos ir savaime chaotiškai besiformuojančios baudžiamosios politikos tendencijas (Sakalauskas ir kt., 2012) bei svarbiausią baudžiamojo persekiojimo statistiką, galima teigti, jog baudžiamojo represyvumo Lietuvoje didėjimą iliustruoja tokie rodikliai:

- i dažnas baudžiamųjų įstatymų griežtinimas, didėjantis represyvių Baudžiamojo kodekso pakeitimų ir papildymų įstatymų projektų skaičius;
- ii intensyvesnis baudžiamasis persekiojimas už tam tikro pobūdžio nusikalstamą elgesį;
- iii didėjantis nuteistųjų skaičius;
- iv didėjantis nuteistųjų laisvės atėmimu srautas;
- v ilgėjanti vidutinė laisvės atėmimo bausmės trukmė;
- vi didėjantis kalinių skaičius;
- vii didėjantis turinčių atlikti visą laisvės atėmimo bausmę asmenų ir mažėjantis lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius.

Šie rodikliai tarpusavyje susiję, kai kurie iš jų netgi turi tiesioginės įtakos vienas kitam, tačiau jų visumos analizė leidžia išvelgti tam tikras tendencijas, todėl toliau šie rodikliai analizuojami plačiau.

2.1. Baudžiamųjų įstatymų griežtinimas

Baudžiamųjų įstatymų pakeitimai ir jų iniciatyvos nuo 2003 m. iki 2010 m. išanalizuotos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų darbuose (Švedas, 2011 b), Lietuvos teisės instituto mokslininkų atliktame tyrime (Sakalauskas ir kt., 2012), pastaraisiais metais daug dėmesio baudžiamosios teisėkūros (ne)atitikčiai esminiams baudžiamosios teisės principams skyrė O. Fedosiukas (Fedosiuk, 2012 a, 2012 b, 2014), S. Bikelis (Bikelis, 2012, 2013; Bikelis ir kt., 2014) ir kiti, todėl nėra prasmės juos dar kartą aprašyti šiame straipsnyje. O. Fedosiukas pateikia drąsiai, bet taiklią išvargą, kad „aktyvi baudžiamųjų įstatymų leidyba, kuri dažnai nepasižymi aukštos kokybės juridine technika, ne didina, bet mažina piliečių teisinį saugumą, nes paverčia baudžiamuosius įstatymus nesusistemintų ir su kitomis teisės šakomis konkuruojančių normų kratiniu, kupinu neaiškumų ir prieštaravimų, kai, panorėjus, kiekvieną, ką nors darantį, įmanoma apkaltinti kokių nors nusikaltimu“ (Fedosiuk, 2012 a, p. 717). Dar kartą galima priminti, kad Lietuvos Respublikos baudžiamasis

kodeksas¹⁰ (toliau vadinama – BK) nuo 2003 m. iki 2010 m. pabaigos buvo **pakeistas 29 kartus**, o nuo 2011 m. iki 2014 m. spalio mėn. – **dar 19 kartų**. Pastarieji pakeitimai, kaip ir ankstesnieji, daugiausia buvo susiję su baudžiamosios atsakomybės griežtinimu, retas jų šiuo požiūriu buvo „neutralus“, kai pakeitimo tikslas tebuvo tik tam tikrų normų suderinimas. **Nuo 2011 m.** buvo priimti šie baudžiamąją atsakomybę griežtinantys BK pakeitimai:

- 2011 m. balandžio 21 d. įstatymu buvo 5 kartus padidinti maksimalūs baudos baudmės dydžiai;¹¹
- 2011 m. birželio 21 d. įstatymu viešųjų teisių atėmimo ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo baudmės tapo baudžiamąjo poveikio priemonėmis¹² – nors tokia transformacija atrodo logiška, be to, šios baudmės buvo taikomos labai retai, formaliai žiūrint buvo panaikintos dvi lengviausios baudmių rūšys (BK Bendrojoje ir Specialiojoje dalyse), vietoj kurių naujos nebuvo numatytos, o šias naujas baudžiamąjo poveikio priemones dabar galima skirti kartu su bausme; be to, buvo išplėstos korupcinių nusikaltimų sudėtys (BK 225–227 str.), kyšiu imta laikyti asmeninė nauda (BK 230 str. 4 d.),¹³ padidinta maksimali sankcijos riba už kyšininkavimą, prekybą poveikiu (buvusį tarpininko kyšininkavimą) ir piktnaudžiavimą;

10 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas įstatymu Nr. VIII-1968, priimtu 2000 m. rugsėjo 26 d. // Žin., 2002, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

11 Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso 47 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XI-1350, priimtas 2011 m. balandžio 21 d. // Žin., 2011, Nr. 49-1350. Prieš tai, 2011 m. kovo 22 d., buvo pakeistos ir papildytos nusikaltimų žmogiškumui ir karo nusikaltimų sudėtys. Nors tai buvo daroma siekiant suderinti jų požymius su tarptautinėmis konvencijomis, tačiau baudžiamosios atsakomybės griežtinimo požiūriu atsakomybė buvo išplėsta, įtvirtinta nauja nusikaltimo sudėtis. Visgi praktiškai aktualios šios sudėtys yra tik pavieniais atvejais. Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso 3, 7, 95, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 111 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 104 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 1131 straipsniu įstatymas Nr. XI-1291, priimtas 2011 m. kovo 22 d. // Žin., 2011, Nr. 38-1805.

12 Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso 7, 42, 67, 68, 74, 1231, 125, 126, 134, 142, 144, 176, 177, 204, 205, 210, 211, 213, 220, 223, 226, 227, 228, 2281, 229, 230, 2531, 255, 257, 263, 268, 278, 281, 297, 3081 straipsnių pakeitimo ir papildymo, kodekso papildymo 681, 682 straipsniais ir 44, 45 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1472, priimtas 2011 m. birželio 21 d. // Žin., 2011, Nr. 81-3959.

13 Plačiau žr.: Fedosiuk, 2012 b.

- 2011 m. gruodžio 22 d.¹⁴ buvo išplėstos kai kurios nusikaltimų aplinkai sudėty;¹⁵
- 2011 m. gruodžio 23 d. buvo kriminalizuotas (įgyvendinant ES direktyvą) Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių įdarbinimas, numatant sankciją net iki dvejų metų laisvės atėmimo;¹⁶
- 2012 m. birželio 30 d.¹⁷ buvo išplėstos prekybos žmonėmis, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugomis, vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimų sudėty, kriminalizuotas antspaudo, spaudo ar dokumento sugadinimas, taip pat naudojimas asmens priverstinio darbu ar paslaugomis;¹⁸ nors didžioji dalis šių pakeitimų ir papildymų buvo padaryti įgyvendinant ES direktyvą dėl prekybos žmonėmis, tačiau tiesioginis kai kurių nuostatų perėmimas kelia didelių abejonių dėl jų abstraktumo ir užprogramuoto baudžiamojo persekiojimo selektyvumo;
- 2012 m. lapkričio 8 d.¹⁹ buvo išplėstos nusikaltimų rinkimų teisėms ir rinkimų bei referendumų tvarkai sudėty ir padidintos maksimalios sankcijų ribos;²⁰

14 Prieš tai, 2011 m. birželio 23 d., buvo suderintos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų krašto apsaugos tarnybai sąvokos.

15 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 256, 270, 2701, 271, 2771 straipsnių pakeitimo, kodekso priedo papildymo ir kodekso papildymo 2702 straipsniu įstatymas Nr. XI-1901, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. // Žin., 2011, Nr. 163-7777. Tą pačią dieną kartu su Lietuvos Respublikos probacijos įstatymu buvo priimtas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 6, 67, 75, 82, 87, 92 straipsnių pakeitimo ir 77, 94 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1861 // Žin., 2012, Nr. 5-138. Šiais pakeitimais, be nuostatų, susijusių su probacija, buvo išplėstos ir laisvės atėmimo baudmės vykdymo atidėjimo galimybės, ką galima laikyti vieninteliu BK nuostatų švelninimo pavyzdžiu per šį laikotarpį.

16 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 2921 straipsniu ir kodekso priedo papildymo įstatymas Nr. XI-1917, priimtas 2011 m. gruodžio 23 d. // Žin., 2012, Nr. 4-115.

17 Prieš tai 2012 m. birželio 21 d. buvo patikslintos alkoholinių gėrimų (BK 201, 212 str.) sąvokos.

18 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 1471, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 1472 straipsniu įstatymas Nr. XI-2198, priimtas 2012 m. birželio 30 d. // Žin., 2012, Nr. 82-4276.

19 Prieš tai, 2012 m. spalio 2 d., priimtu įstatymu buvo suderintos nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų ir kriminalinės žvalgybos sąvokos.

20 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 172, 173, 174, 175 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-2393, priimtas 2012 m. lapkričio 8 d. // Žin., 2012, Nr. 133-6759.

- 2013 m. liepos 2 d.²¹ BK buvo pakeistas ir papildytas net 4 (!) kartus; turbūt svarbiausias pakeitimas ir papildymas – su terorizmu susijusiais naujais straipsniais;²² šie papildymai ir pakeitimai padaryti įgyvendinant Tarybos pamatinius sprendimus dėl kovos su organizuotu nusikalstamumu ir terorizmu, tačiau daugelio nusikaltimų sudėčių požymiai yra tokie abstraktūs, kad leidžia rimtai abejoti dėl jų atitikties draudžiamo elgesio apibrėžtumo ir aiškumo principui;²³ be to, buvo priimtas labai keistas BK papildymo nauju 64¹ str. įstatymas, pagal kurį tam tikrais atvejais²⁴ nuteistajam skiriama bausmė sumažinama vienu trečdaliu; nors ši nuostata iš pirmo žvilgsnio atrodo „humaniškai“, tačiau iš tiesų tėra tiesmuka priemonė greičiau „palaužti“ kaltinamąjį ir užbaigti procesą; lieka neaišku, kodėl tokiais atvejais negalėtų būti svarstomas ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas, arba, kas yra vienas trečdalis viešųjų darbų bausmės, kurios turinį sudaro tam tikras bendrai turimų išdirbti valandų skaičius ir tokių valandų skaičius per mėnesį, taip pat laisvės apribojimo bausmės, kuri turi ne tik savo trukmę, bet ir didesnę ar mažesnę draudimų ir įpareigojimų kiekį; galiausiai, toks skaičiavimas apgaulingas, nes teismas vis tiek mintyje turi galutinę bausmę, todėl paskirtos bausmės vėlesnis sumažinimas vienu trečdaliu tėra kaltininkui brukama iliuzija, verčiant jį prisipažinti kaltu; dar vienu pakeitimu vagystės ir turto sunaikinimo ar sugadinimo sudėtyje buvo papildytos labai abstrakčiomis šiuos nusikaltimus kvalifikuojančiomis požy-

21 Prieš tai, 2013 m. gegužės 30 d. įstatymu buvo patikslintos asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį sąlygos.

22 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 25, 2501, 251 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 2491, 2502, 2503, 2504, 2505, 2521 straipsniais įstatymas Nr. XII-497, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Žin., 2013, Nr. 75-3768.

23 Pavyzdžiui, pagal BK 2501 str. laisvės atėmimu iki 4 metų gali būti baudžiamas asmuo, kuris „viešai skatino ar kurstė daryti teroristinius nusikaltimus arba niekino šių nusikaltimų aukas“, pagal BK 2502 str. laisvės atėmimu iki 7 metų gali būti baudžiamas asmuo, kuris „verbavo kitą asmenį“ padaryti ar dalyvauti darant teroristinį nusikaltimą, pagal BK 2503 str. laisvės atėmimu iki 5 metų gali būti baudžiamas asmuo, kuris „grasino padaryti teroristinį nusikaltimą, jeigu buvo pakankamas pagrindas manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas“ ir pan.

24 Asmeniui prisipažinus esant kaltu ir baudžiamąją bylą išnagrinėjus pagreitinoto proceso tvarka ar atlikus sutrumpintą įrodymų tyrimą, taip pat kai baudžiamoji byla baigiama teismo baudžiamuoju įsakymu. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 641 straipsniu įstatymas Nr. XII-499, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Žin., 2013, Nr. 75-3770.

miu (taigi sugriežtinant baudžiamąją atsakomybę) – „strateginę ar svarbią reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių juridinių asmenų infrastruktūrą“ sudarančio turto ar jo dalių pagrobimas arba sunaikinimas, išardymas ar sugadinimas;²⁵ galiausiai tą pačią dieną fizinio skausmo sukėlimas arba nežymus sveikatos sutrikdymas savo artimajam giminaičiui ar šeimos nariui tapo kvalifikuojančiu požymiu (BK 140 str. 2 d.), dvigubai padidinant maksimalią sankcijos ribą nuo 1 iki 2 metų laisvės atėmimo, taip pat atitinkamuose straipsniuose įtvirtinant, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas be skundo ar pareiškimo, tik nustačius smurto artimoje aplinkoje požymius;²⁶

- 2013 m. gruodžio 19 d. buvo išplėsta BK 216 str. numatyto nusikaltimo sudėtis – kriminalizuotas nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimas (prieš tai buvo kriminalizuotas tik tokiu būdu įgytų pinigų legalizavimas), buvusius abstrakčius požymius papildant dar abstraktesniais,²⁷ tiesa, buvusioje sankcijoje šalia laisvės atėmimo net iki 7 metų numatant ir baudą;²⁸
- 2014 m. prasidėjo nauju baudžiamosios atsakomybės griežtinimu: 2014 m. kovo 13 d.²⁹ buvo išplėstos lytinių nusikaltimų (nesant išžaginimo ar seksualinio prievartavimo) prieš vaikus sudėtys, už šiuos ir kai kuriuos kitus užsienyje padarytus nusikaltimus numatyta galimybė bausti Lietuvos Respublikos piliečius ar kitus nuolat Lietuvoje gyvenančius asmenis, net jei už tai užsienio valstybėje nėra baudžiama, daugiau kaip 1/3 padidintos maksimalios sankcijų už lytinius nusikaltimus (nesant išžaginimo ar seksualinio prievartavimo) prieš vaikus ribos, BK buvo papildytas naujomis

25 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 ir 187 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XII-500, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Žin., 2013, Nr. 75-3771.

26 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140, 145, 148, 149, 150, 151, 165 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XII-501, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Žin., 2013, Nr. 75-3772.

27 „<...> taip pat tas, kas slėpė savo paties ar kito asmens turto tikrąjį pobūdį, šaltinį, buvimo vietą, disponavimą juo, judėjimą arba nuosavybės ar kitas su tuo turtu susijusias teises, žinodamas, kad tas turtas gautas nusikalstamu būdu <...>“.

28 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7 ir 216 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 2241 straipsniu įstatymas Nr. XII-702, priimtas 2013 m. gruodžio 19 d. // Teisės aktų registras, Nr. 2014-00068.

29 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 8, 27, 60, 95, 97, 151, 1511, 153, 162, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 1001, 1002, 1521, 2511 straipsniais įstatymas Nr. XII-776, priimtas 2014 m. kovo 13 d. // Teisės aktų registras, Nr. 2014-03404.

nusikaltimų sudėtimis „priverstinis dingimas“ (BK 100¹ str.),³⁰ „vaiko atskyrimas“ (BK 100² str.), „vaiko, nesulaukusio šešiolikos metų, viliojimas“ (BK 152¹ str.), išplėsti dviejų atsakomybę sunkinančių aplinkybių požymiai, numatyta atsakomybė už piratavimą; šiais pakeitimais formaliai buvo siekiama įgyvendinti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, Jungtinių Tautų tarptautinę konvenciją dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo bei kai kurias kitas konvencijas, Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvadas ir rekomendacijas, taip pat suderinti BK nuostatas su Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos. Tačiau uolumas įgyvendinant supranacionalinių ir tarptautinių teisės aktų nuostatas gali tik stebinti, nes daugeliu atvejų numatytos sankcijos viršija šiuose teisės aktuose numatytas sankcijas, nusikaltimų apibrėžimas neatitinka BK įtvirtintų nusikaltimų požymių,³¹ o sankcijų sistema viso BK kontekste buvo gerokai išderinta. Be to, įstatymo projekto aiškinamajame rašte gąsdinama neva Lietuvoje didėjančiu seksualinių nusikalstamų veikų prieš vaikus skaičiumi,³² nevyko jokia platesnė diskusija³³ apie supranacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės

- 30 Nevykęs ne tik straipsnio pavadinimas, o kriminalizuotos veikos požymiai visiškai neaiškūs (atsisakymas pripažinti sulaikymą, pagrobimą ar laisvės atėmimą, dingusių asmenų likimo ar buvimo vietos slėpimas?), už ką gresia nuo 3 iki 15 (!) metų laisvės atėmimo.
- 31 Žr. kartu su įstatymo projektu pateiktą Direktyvos 2011/93/ES ir nacionalinių teisės aktų atitikties lentelę.
- 32 Tai, kad 2010–2011 m. keliasdešimt atvejų padaugėjo užregistruotų mažamečių tvirkinimo atvejų, tebuvo sukeltos moralinės panikos padarinys. Plačiau žr.: Dobrynina, 2012. Pagal BK 153 str. buvo užregistruota nusikaltimų: 2008 m. – 55, 2009 m. – 60, 2010 m. – 93, 2011 m. – 104, 2012 m. – 69, 2013 m. – 53 (Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenys). Taigi registruotų nusikaltimų sumažėjo ir be BK pakeitimų ir papildymų (drastiško baudžiamosios atsakomybės sugriežtinimo). Dar svarbu pridurti, kad didžioji dalis pagal šį straipsnį pradėtų ikiteisminių tyrimų nutraukiama. Pagal šį straipsnį 2008 m. pirmosios instancijos teismuose buvo nuteista tik 17 asmenų, 2009 m. – 13, 2010 m. – 19, 2011 m. – 35, 2012 m. – 29, 2013 m. – 20 (Nacionalinės teismų administracijos duomenys).
- 33 Žr. European Criminal Policy Initiative: A Manifesto on European Criminal Policy. Prieiga per internetą: <<http://www.crimpol.eu/manifesto/>>. Jau vien kiek klausimų turėtų kelti daugelyje tarptautinių ir supranacionalinių teisės aktų vartojama „atgrasančios baumės“ sąvoka, kai žinoma, kad grasinimas didesne nei 5 metų laisvės atėmimo bausme nebeturi jokio atgrasančio poveikio (Kury, Brandenstein, 2009, p. 8).

aktuose siūlomų minimalių laisvės atėmimo bausmių prasmę ir padarinius nacionalinei baudžiamajai teisei.³⁴

Taigi iš 19³⁵ BK pakeitimų ir papildymų per pastaruosius 45 mėnesius (iki 2014 m. spalio mėn.) tik 5 pakeitimai ir papildymai buvo „neutralūs“, jų tikslas buvo suderinti BK esančias sąvokas su kitais teisės aktais, kitais 14 buvo griežtinama baudžiamoji atsakomybė. Pažymėtina, kad BK pakeitimų ir papildymų įstatymų projektu, kuriais buvo siekiama griežtinti baudžiamąją atsakomybę, buvo daug daugiau,³⁶ įskaitant ir parodomuosius, nuo teisinės ir kultūrinės realybės atitrūkusius populistinius bandymus „grąžinti mirties bausmę“ ar bent jau „diskutuoti“ apie jos grąžinimą.

BK pakeitimai ir papildymai, griežtinantys baudžiamąją atsakomybę, parodo represyvumo didėjimą įstatymų lygmeniu,³⁷ kuris nebūtinai turi daryti atitinkamą įtaką praktikai. Tačiau žemiau analizuojami rodikliai liudija ir griežtesnį baudžiamąjį persekiojimą, kuris, kita vertus, nebūtinai sietinas su baudžiamosios atsakomybės (t. y. teisės normų) griežtinimu.

- 34 Akivaizdu, kad 5 metai laisvės atėmimo Vokietijoje ar Švedijoje yra kas kita nei 5 metai laisvės atėmimo Lietuvoje. Plačiau žr.: Sakalauskas, 2014. Be to, už lytinius nusikaltimus prieš vaikus įkalintiems asmenims Lietuvoje nuo 2013 m. sausio 1 d. nebetaikomas lygtinis paleidimas – nėra tekę skaityti ar girdėti, kad kokioje nors kitoje Europos Sąjungos šalyje būtų toks apribojimas. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 158 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas Nr. XI-2040, priimtas 2012 m. birželio 5 d. // *Žin.*, 2012, Nr. 68-3464.
- 35 2014 m. gegužės 15 d. buvo priimtas paskutinis čia suskaičiuotas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio papildymas nauja 5 dalimi, kurioje įtvirtintas senaties eigos sustojimas tais atvejais, kai nusikalstamą veiką padaręs asmuo pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ar tarptautinės teisės normas turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos ir nėra gautas kompetentingos institucijos leidimas jį patraukti baudžiamajon atsakomybėn. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XII-892, priimtas 2014 m. gegužės 15 d. // Teisės aktų registras, Nr. 2014-05569.
- 36 Žr.: *Grigolytė R.* Žmogaus teisių gynėja: esame pakraupę dėl Seime užderėjusių projektų // *Lrt.lt*, 2013 06 06.
- 37 2014 m. pavasarį Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedroje sudaryta darbo grupė (vadovaujant prof. dr. Gintarui Švedui ir dr. Pauliui Veršėkiui) pateikė Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai siūlymus dėl BK pakeitimų, kurie leistų rečiau taikyti realią laisvės atėmimo bausmę, tačiau iki šio straipsnio atidavimo leidybai šių pasiūlymų likimas nebuvo žinomas. Be to, 2014 m. viduryje sprendimų laukė daugiau kaip 10 kitų naujų BK pakeitimų ir papildymų įstatymų projektų, kurių didžioji dalis buvo susijusi su tolesniu baudžiamosios atsakomybės griežtinimu.

2.2. *Intensyvesnis baudžiamasis persekiojimas ir didėjantis nuteistųjų skaičius*

2004–2007 m. Lietuvoje mažėjęs absoliutus įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičius vėl **ėmė didėti 2008 m.** (žr. 1 pav.),³⁸ o 2013 m. jis jau viršijo 30 000 – tiek daug įtariamų (kaltinamų) asmenų Lietuvoje dar niekada nebuvo, o turint mintyje nuoseklų gyventojų skaičiaus mažėjimą, nesunku net ir be pateiktų skaičių suvokti, kad santykinis įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičius 100 000 gyventojų didėjo dar labiau. 2012–2013 m. staiga daugiau kaip 20 proc., palyginus su ankstesniais metais, padidėjusį įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičių pirmiausia lėmė suintensyvėjęs baudžiamasis persekiojimas³⁹ už vadinamąjį⁴⁰ smurtą artimoje aplinkoje, ne tik padidinęs formalių nusikaltėlių skaičių, bet ir leidęs pagerinti iširtų nusikalstamų veikų santykį, kuris 2012 m. perkopė 50 proc. ir ėmė pavojingai artėti prie sovietiniais metais siektų aukštumų.⁴¹

38 Plačiau žr.: Sakalauskas ir kt., 2011, p. 30 ir kt.

39 Įsigaliojus Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui, priimtam 2011 m. gegužės 26 d., Nr. XI-1425 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau vadinama – BPK) pakeitimams buvo sudaryta galimybė už Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalyje (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, kuris dažniausiai kvalifikuojamas smurto artimoje aplinkoje atvejais) numatytą nusikaltimą pradėti baudžiamąjį procesą nesant nukentėjusiojo skundo arba jo teisėto atstovo pareiškimo, kurių reikalauja BPK 407 str., jei ši veika turi visuomeninę reikšmę. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 1 str. 1 d. buvo įtvirtinta, kad smurtas artimoje aplinkoje priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų. Taigi ikiteisminis tyrimas smurto artimoje aplinkoje atvejais pradedamas be skundo ar pareiškimo, pareigūniui nustačius nusikalstamos veikos požymius.

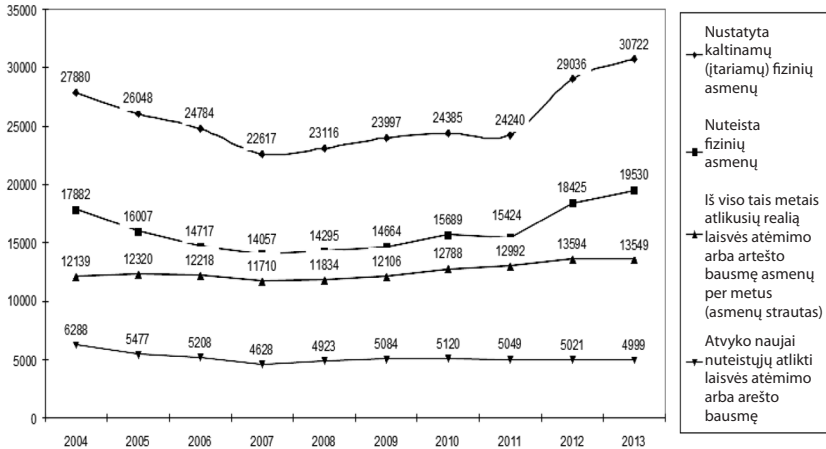
40 „Vadinamąjį“ smurtą artimoje aplinkoje, nes ši sąvoka yra dirbtinai sukonstruota. Įstatyme artima aplinka apibrėžta kaip aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį, net jei objektyviai ar subjektyviai nieko artimo tarp šių žmonių nebuvo, nėra ar nebėra (ypač turint mintyje buvusią santuoką ar partnerystę, esamą tik formalią svainystę ar giminystę).

41 Šioje vietoje ironija būtina ir būtų tikrai linksma, jei nebūtų liūdna. 2013 m. buvo iširta 54,7 proc. užregistruotų nusikalstamų veikų – tokia didelė ši dalis dar nebuvo per visą atkurtosios nepriklausomybės laikotarpį (paprastai ji svyravo tarp 30–40 proc.). Tik nieko apie kriminologiją neišmanantieji gali manyti, kad šis rodiklis turėtų džiuginti. Iširtų nusikalstamų veikų dalis yra neobjektyvus kriterijus, jis neparodo tikrojo policijos efektyvumo ir skatina dirbtinį latentiskumą (plačiau žr.: Kuklianskis, Kukliansky, 2005; Sakalauskas, 2007). Nuo 2014 m. pradžios vienas iš 7 rodiklių, pagal kurį vertinamas

Šiame straipsnyje nesiimama vertinti **baudžiamojo persekiojimo už vadinamąjį smurtą artimoje aplinkoje efektyvumo** – viena vertus, valstybės pagalbos priemonių ir galimybių spektro išplėtimas šioje srityje neabejotinai buvo būtinas, tačiau, kita vertus, mėginant spręsti šią problemą trūksta kompleksinio požiūrio, ir galima kelti prielaidą, kad didžiosios dalies atvejais taikomos formalios bausmės iš esmės nieko nesprenžia, tą patį efektą, tik daug mažesnėmis sąnaudomis, galima pasiekti kitomis priemonėmis: laikinai sulaukiant asmenį, įpareigojant smurtautoją laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo, teikiant socialinę ir psichologinę pagalbą smurto aukoms bei kaltininkams, sudarant pastariesiems galimybes laikinai gyventi kitur ir pan. (t. y. visa tai, kas ir dabar yra numatoma bei iš dalies vykdoma iki asmens nuteisimo). Galima

policijos strateginio tikslo efektas, yra ištirtų (tik) sunkių ir labai sunkių nusikaltimų dalis nuo užregistruotų nusikaltimų (vertinimo kriterijus E-01-02). Tačiau netgi sunkių ir labai sunkių nusikaltimų ištyrimo rodiklis yra neobjektyvus, jis priklauso nuo užregistruotų nusikaltimų skaičiaus, užregistravimo ir padarymo aplinkybių. Be to, vieno iš policijos vykdomos programos „Teisėtvarkos užtikrinimas šalyje, policijai keliamų Europos Sąjungoje reikalavimų įgyvendinimas“ tikslų – siekti veiksmingo policijos sistemos funkcionavimo, įgyvendinant policijai pavestus uždavinius, – pasiekimo kriterijų (kodas R-01-08-01-07) yra visų „ištirtų nusikalstamų veikų skaičiaus didėjimas“, kuris tradiciškai kasmet numatomas po 0,5 proc. (taigi kasmet jį tokį paliekant vėliausiai po 60 metų turėtų būti ištiriama jau 84,7 proc. užregistruotų nusikalstamų veikų (54,7 proc. + (0,5 proc. x 60 m.) = 84,7) (Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2014–2016 metų Strateginis veiklos planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2013 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. 1V-964 (2014 m. kovo 17 d. įsakymo Nr. 1V-177 redakcija). Tačiau tokių rezultatų galima pasiekti ir anksčiau, nes 2013 m. šis rodiklis buvo įvykdytas 2060 proc. (!) (žr.: Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2013 m. veiklos ataskaita, p. 17). Nors tikrojo policijos veiklos efektyvumo šis rodiklis neparodo, tačiau jis ne tik formaliai tokiu laikomas, bet juo vis dar mielai giriamasi ir viešojoje erdvėje. Žr.: GP: 2012 metais ištirta daugiausia nusikalstamų veikų per Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį 2013 01 14; Ištiriama vis daugiau nusikalstamų veikų 2013 07 15; Nagulevičienė I. 2014 04 12; Per pirmąjį metų ketvirtį ištirta 21,5 proc. daugiau nusikalstamų veikų 2012 04 11. Apmaudu, bet prokuratūros veiklos efektyvumo didėjimo rodikliu jį laiko ir Respublikos Prezidentė: „Taip pat prokuratūra dirba gerokai efektyviau – pernai buvo ištirta daugiausiai nusikaltimų per visą nepriklausomybės laikotarpį.“ Prokurorai turi ginti valstybę ir gerbti žmogaus teises 2014 09 15. Taip pat netgi yra siūlymų policijos veiklos (strateginio tikslo) efekto matavimo vienetu vėl pasirinkti ne tik sunkių ir labai sunkių, bet visų nusikalstamų veikų tyrimo rezultatyvumą. Žr.: Vitkauskas, 2012, p. 98.

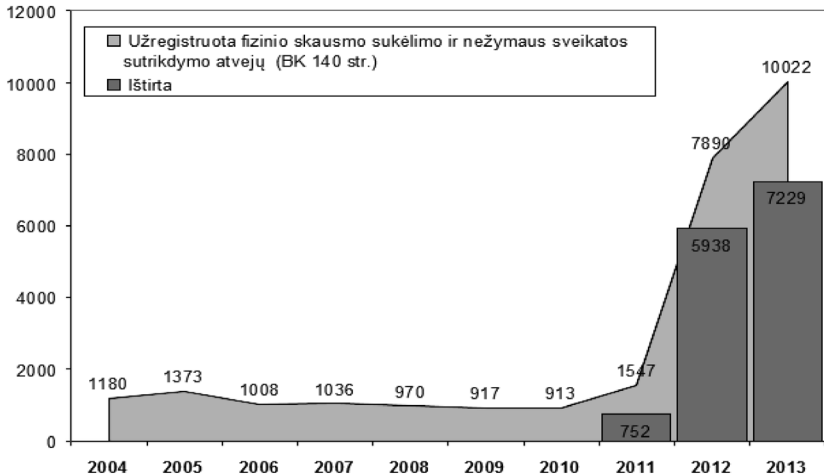
pastebėti įvairių mokslinių, politinių ir praktinių baudžiamojo persekiojimo už smurtą artimoje aplinkoje efektyvumo vertinimų, tačiau jiems trūksta gilesnės perspektyvos – ypač, kai pateikiami pliki ir neva kovos su smurtu efektyvumą turintys parodyti skaičiai,⁴² pagal kuriuos neįmanoma nieko nuspręsti **apie tolesnius reikšmingus asmenų santykių pokyčius ir įvertinti tikrąjį įstatymo nuostatų efektyvumą.**

1 PAV. Įtariamai (kaltinami), nuteisti ir laisvės atėmimo bei arešto bausmes atlikę asmenys Lietuvoje 2004–2013 m. (absoliučiais skaičiais)⁴³

42 Bareišis, 2014 01 29; Įstatymui, ginančiam nuo smurto, dveji metai: kas pasikeitė? 2013 12 15; Smurtas šeimoje: per 4 mėnesius – 10 tūkst. pagalbos prašymų 2012 04 19; Smurto artimoje aplinkoje mastai šokiruoja 2012 02 28; Smurto piktžaidė negyja – daugėja pagalbos ieškančių moterų 2013 10 20.

43 Sudaryta pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengtą ataskaitą Duomenys apie įtariamą (kaltinamą) asmenų nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje 2004–2013 m.; Nacionalinės teismų administracijos parengtą Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaitą. Bausmių rūšys (I instancijos teismuose), 2004–2013 m. duomenys; Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos parengtą Nuteistųjų laisvės atėmimo skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinę, 2004–2013 m. sausio–gruodžio mėn. duomenis; Nuteistųjų areštu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinę, 2004–2013 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys.

2 PAV. Užregistruotos ir ištirtos nusikalstamos veikos pagal BK 140 str. (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas)⁴⁴

Tačiau, vertinant intensyvesnio baudžiamojo persekiojimo rodiklius, būtina atsižvelgti į smurto artimoje aplinkoje registravimo ir baudžiamojo administravimo tendencijas, nes jos daro reikšmingą įtaką statistinių duomenų analizei. 2 pav. pavaizduota pagal BK 140 str. (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas) užregistruotų nusikalstamų veikų dinamika. Būtent šio straipsnio kvalifikavimo atvejų gerokai padaugėjo suintensyvėjus baudžiamajam persekiojimui už vadinamąjį smurtą artimoje aplinkoje.⁴⁵

44 Sudaryta pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengtą ataskaitą Duomenys apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas įstaigose, atliekančiose ikiteisminius tyrimus (Forma_1G-IT) 2004–2013 m. Ištirtų atvejų dalis 2012 m. sudarė 75,3 proc., 2013 m. – 72,1 proc., o 2011 m. – 48,6 proc., ankstesnių metų duomenys neskelbiami. Ištirtų veikų skaičius maždaug atitinka nustatytų įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičių, taigi daugiausia būtent dėl šių asmenų 2012–2013 m. didėjo bendras įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičius.

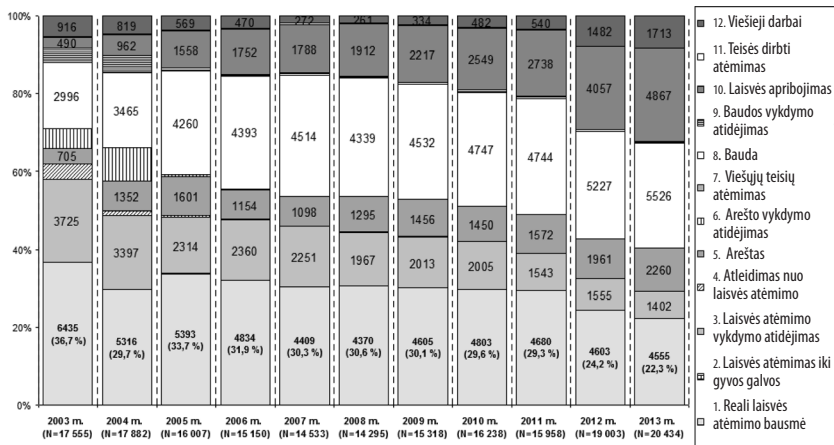
45 Taip pat padaugėjo su intensyvesne formalia kontrole sietinų registruotų grasinimų nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimo atvejų (BK 145 str.): 2009 m. jų buvo registruota 516, 2010 m. – 609, 2011 m. – 912, 2012 m. – 1 755, 2013 m. – 1 695. Pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengtą ataskaitą Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_1G) 2010–2013 m.

Kadangi šias nusikalstamas veikas iširti nėra sudėtinga – dažniausiai pagal smurtą patyrusio asmens iškvietimą atvykusiems pareigūnams įvykio aplinkybės turėtų būti aiškiai matomos arba nesunkiai išsiaiškinamos, – gerokai didesnis tokių užregistruotų veikų skaičius **padidina ir iširtų veikų dalį, kartu ir bendrąjį įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičių**. Be to, intensyvesnis baudžiamasis persekiojimas už santykinai nesunkius nusikaltimus daro reikšmingą įtaką paskirtų bausmių struktūrai.

3 pav. pavaizduota bausmių taikymo praktika Lietuvoje 2003–2013 m. Jame matyti, kad **reali laisvės atėmimo bausmė** pastaraisiais metais sudarė apie 22–30 proc. visų paskirtų bausmių struktūroje, laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas sudarė apie 7–14 proc. Žvelgiant į 2012–2013 m. paskirtų realių laisvės atėmimo bausmių dalį (atitinkamai 24,2 proc. ir 22,3 proc.) gali susidaryti įspūdis, jog jos mažėjimas liudija retesnę realios laisvės atėmimo bausmės taikymą, būtų galima sakyti – baudžiamosios politikos švelnėjimą. Tačiau 3 pav. matyti, kad absoliutūs realiai paskirtos laisvės atėmimo bausmės skaičiai išliko tokie patys (maždaug 4 600–4 800 bausmių), o nuo 2007–2008 m. jų dalis vėlesniais metais padidėjo. Tai, kad **realaus įkalinimo atvejų nemažėja**, matyti ir anksčiau pateiktame 1 pav. – paskutinėje rodiklių linijoje, kurioje pavaizduotas naujai atlikti realios laisvės atėmimo arba arešto bausmės atvykusių asmenų skaičius. 3 pav. matyti, kad santykinis paskirtų realių laisvės atėmimo bausmių skaičius sumažėjo todėl, kad padidėjo **viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmių** skaičius (daugiausia pritaikytų už smurtą artimoje aplinkoje), nuo 2007 m. taip pat padidėjo **arešto bausmės** santykinis skaičius (nuo 7,6 proc. iki 11,1 proc.), o absoliutus skaičius padidėjo net daugiau kaip du kartus (nuo 1 098 iki 2 260).⁴⁶

46 Arešto bausmės efektyvumas vertinamas nevienareikšmiškai. Nemažai autorių pastebi, kad ji veikia itin desocializuojančiai ir stigmatizuojančiai bei neturi dažnai įsivaizduojamo „šoko terapijos“ efekto. Kai kuriose šalyse trumpalaikis įkalinimas yra ribojamas papildomomis nuostatomis, o tarptautiniai standartai rekomenduoja ją taikyti kiek įmanoma rečiau. Kita vertus, yra šalių, kuriose trumpalaikis įkalinimas sudaro didžiąją dalį visų paskirtų laisvės atėmimo bausmių (pavyzdžiui, Danijoje), o tais atvejais, kai laisvės atėmimo bausmė taikoma santykinai dažnai (kaip yra Lietuvoje), ši bausmė gali mažinti skiriamų laisvės atėmimo bausmių dalį. Plačiau žr.: Čepas, Sakalauskas, 2009; Resolution (73) 17 on the short-term treatment of adult offenders. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 1973 at the 220th meeting of the Ministers Deputies. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/>>.

3 PAV. Nuteistiesiems paskirtos baudmės Lietuvoje 2003–2013 m.⁴⁷

Nuo 2004 m. iki 2008 m. mažėjo **absolūtus paskirtų baudmių** (nuo 17 882 2003 m. iki 14 295 2008 m.) (3 pav. apačioje), tai proporcingai atitiko nusikalstamų veikų padarymu kaltinamų (įtariamų) asmenų skaičiaus pokyčius (žr. 1 pav.). Įdomu tai, kad kaltinamų (įtariamų) ir nuteistų asmenų skaičių skirtumas ypač padidėjo 2003–2004 m. įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui. Šis atotrūkio padidėjimas⁴⁸ rodė, kad baudžiamosios justicijos sistema plačiau ir dažniau naudojosi baudžiamajame procese numatytais galimybėmis išspręsti bylų formalus kaltininko nenubaudžiant kriminaline bausme (pvz., kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius ir pan.),⁴⁹ tačiau vėliau ši proporcija nebedidėjo,

47. Paveikslėlyje pateikti tik 5 dažniausiai taikomų baudmių (viešųjų darbų, laisvės apriojimo, baudos, arešto, terminuoto laisvės atėmimo) ir laisvės atėmimo baudmės vykdymo atidėjimo skaičiai. Kitų baudmių ir jų vykdymo formų skaičiai yra labai maži, todėl šalia jų reikšmių neiškirti. Parengta pagal Nacionalinės teismų administracijos sudaromą statistiką.

48. 2002 m. buvo nustatyti 25 754 nusikalstamų veikų padarymu įtariamai (kaltinami) asmenys, tais pačiais metais buvo nuteista 19 890 asmenų, 2003 m. jau atitinkamai 23 695 ir 17 555, o 2004 m. – 27 887 ir 17 882, t. y. skirtumas padidėjo beveik 2 kartus.

49. Kartais pasigirsta vertinimų, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (susitaikius ar kitais pagrindais) yra „išsisukimas“ nuo atsakomybės ar baudžiamojo persekiojimo nesėkmė. Žr.: Čepas, Venckevičienė, 2013 12 20; Krušinskaitė, 2012 06 21; Prokuroro komentaras. Smurtas šeimoje – ar galima susitaikyti? 2014 02 17. Tačiau tokie

taip pat ir 2012–2013 m. – kai nustatytų įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičiaus padidėjimas lėmė ir proporcingą nuteistų asmenų skaičiaus didėjimą – tai paneigia prielaidas, neva didžioji dalis įtariamųjų (kaltinamųjų) už smurtą artimoje aplinkoje nėra nuteisiami.

2.3. Didėjantis kalinių skaičius ir ilgėjanti laisvės atėmimo bausmės trukmė

Nuo 2007 m. Lietuvoje didėja per metus **realią laisvės atėmimo arba arešto bausmę atliekančių kalinių skaičius** (žr. 1 pav.) (nuteistų kalinių srautas),⁵⁰ 2007–2011 m. didėjo ir įkalinėtų asmenų skaičius iki konkrečios dienos, jis šiek tiek sumažėjo 2012–2013 m. (žr. 4 pav.), tačiau išliko maždaug 15 proc. didesnis nei 2003–2007 m. 2014 m. pradžioje Lietuvoje buvo 9 261 kalinys, o tai (perskaičiavus gyventojų skaičių pagal paskutinio surašymo duomenis) sudarė **maždaug 315 kalinių 100 000 gyventojų** – apie 3–4 kartus daugiau už Vakarų Europos valstybių vidurkį (iki 100 kalinių 100 000 gyventojų).

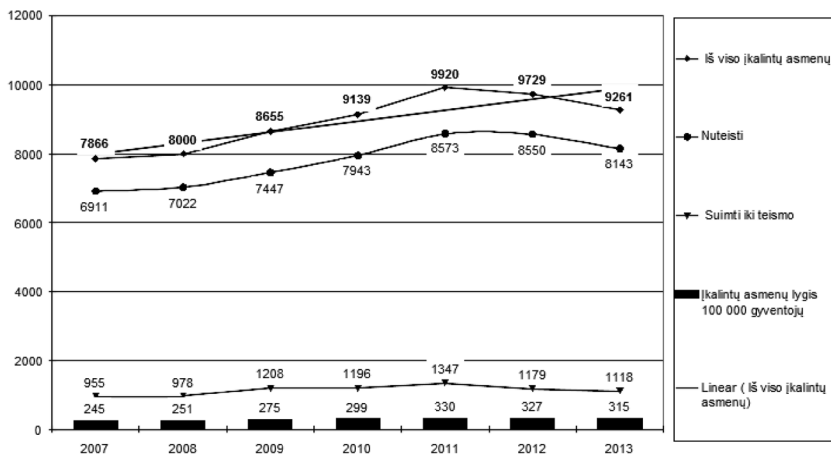
Lietuvoje kalinių skaičiaus lygis yra ne tik didžiausias Europos Sąjungoje, bet nuo 2013 m. pabaigos pagal šį skaičių Lietuva patenka į pirmą **didžiausią kalinių skaičių turinčių visos Europos valstybių trejetuką** (po Rusijos – 470 (2014 08 01) ir Baltarusijos – 335 (2012 10 01)).⁵¹ Per paskutinius dvejus metus

vertinimai yra nepagrįsti, jei tik šiame procese nėra išorinės prievartos ir jis vyksta skaidriai. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taip pat sudaro valstybės reakcijos į nusikalstamą elgesį turinį ir tam tikrais atvejais gali būti adekvatus ir pakankamas.

50 Kalinių skaičius dažniausiai skaičiuojamas iki tam tikros konkrečios dienos (4 pav.) arba kaip kalinių srautas per metus (1 pav.), t. y. per metus įkalinimo įstaigose buvusių (arba bet kuria įkalinimo forma nuteistų) asmenų skaičius (per metus naujai atvykusių kalinių skaičius pridedamas prie metų pradžioje buvusių kalinių skaičiaus).

51 Po Lietuvos Europoje pagal naujausius duomenis seka Latvija – 264 (2014 04 01), Estija – 235 (2014 09 01), Gruzija – 219 (2014 03 31), Ukraina – 213 (2014 08 01), Azerbaidžanas – 210 (2013 07 01), Lenkija – 203 (2014 07 31), Turkija – 196 (2014 09 01), Slovakija – 188 (2014 07 31), Moldova – 187 (2013 10 01), Vengrija – 184 (2013 09 30), Albanija – 181 (2013 10 01), Juodkalnija – 171 (2013 09 01), Čekija – 169 (2014 07 30), Armėnija – 160 (2013 05 24), Rumunija – 160 (2014 08 19), Jungtinė Karalystė (Anglija ir Velsas) – 149 (2014 08 29), Škotija – 147 (2014 08 29), Makedonija – 147 (2013 12 01), Ispanija – 143 (2014 08 29), Serbija – 142 (2012 12 31), Portugalija – 139 (2014 07 01), Bulgarija – 138 (2013 10 01), Malta – 134 (2013 08 01), Liuksemburgas – 131 (2013 09 01), Graikija – 120 (2013 11 01), Kipras – 108 (2012 09 01), Kroatija – 108 (2013 01 01), Belgija – 105 (2014 03 01), Prancūzija – 102 (2014 07 01), Šiaurės Airija – 99 (2014 08 29), Kosovas – 93 (2013 11 15), Italija – 90 (2014 08 31). Kitose Europos

Lietuva „aplenkė“ net 3 šalis – Ukrainą, Gruziją ir Latviją, o Rusiją ir Baltarusiją gerokai „prisivijo“, ir matant ryškią kalinių skaičiaus mažėjimo tendenciją pastarosiose šalyse galima nuogausti, kad Lietuva netrukus aplenks ir jas (Düinkel, Geng, 2013).

4 PAV. Įkaltinti asmenys Lietuvoje 2007–2013 m. (konkrečią dieną kiekvienų metų pabaigoje)⁵²

Jau ne kartą buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad viena pagrindinių didelių kalinių skaičių Lietuvoje lemiančių priežasčių yra ne vien tik dažnas laisvės atėmimo baismės taikymas, bet ir jos (teismų skiriama ir realiai atliekama) **vidutinė trukmė** (Sakalauskas ir kt., 2012, p. 143–156; Sakalauskas, 2014 a; Sakalauskas, 2014 b). Teismo paskirtos laisvės atėmimo baismės vidurkis 2013 m. dar niekada nebuvo toks ilgas per visą analizuojamą laikotarpį – suda-

šalyse šis skaičius buvo mažesnis nei 90. Absoliutus lyderis pasaulyje yra JAV – 707 (2012 12 31). Žr.: World Prison Brief. International Centre for Prison Studies. University of London [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief>>; žiūrėta 2014 m. rugsėjo 29 d.

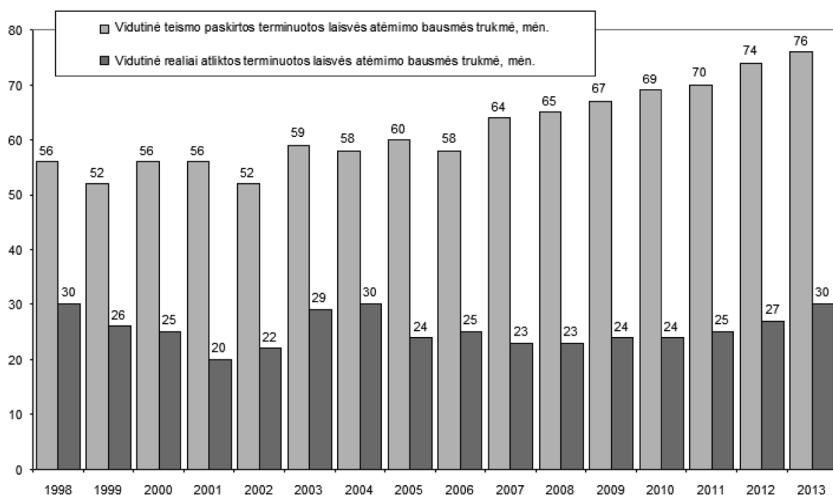
52 Statistiniai duomenys paimti iš Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos rengiamos ataskaitos Asmenų, laikomų KD pavaldžiose įstaigose, suvestinė apskaita 2007–2013 m. ir Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidinių, įkaltųjų asmenų lygis 100 000 gyventojų perskaičiuotas pagal 2011 m. gyventojų surašymo duomenis.

rė 76 mėnesius.⁵³ Kai kuriose Vakarų Europos valstybėse, turinčiose daugiau kaip tris kartus mažiau kalinių 100 000 gyventojų (pvz., Danijoje, Norvegijoje, Nyderlanduose), per metus laisvės atėmimo bausmė nuteisiama daugiau asmenų (taip pat 100 000 gyventojų) nei Lietuvoje. Paprastai tariant, laisvės atėmimu nuteisiama daugiau asmenų, o kalinių yra mažiau. Taip yra dėl itin ilgos vidutinės laisvės atėmimo bausmės trukmės, kuri Lietuvoje skaičiuojama dešimtimis (žr. 5 pav.),⁵⁴ o daugumoje Vakarų Europos valstybių tesudaro keletą mėnesių. Teismo paskirta ilga laisvės atėmimo bausmė vėliau iš dalies trumpinama lygtiniu paleidimu, bet 2013 m. ji sudarė 30 mėnesių ir buvo ilgiausia nuo 2004 m.

6 pav. pavaizduota įkalinimų asmenų struktūra pagal laisvės atėmimo bausmės trukmę, kurią šiems asmenims (teoriškai) reikia atlikti. Beveik **70 proc. įkalinimų** (2013 m. pabaigoje) turėjo atlikti **ilgesnę nei 3 metų laisvės atėmimo bausmę** (tamsesnė apatinė dalis 6 pav.), maždaug 45 proc. turėjo atlikti ilgesnę nei 5 metų laisvės atėmimo bausmę. Šių skaičių dinamika nuo 1997 m.

53 Pažymėtina, kad tai yra Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos surinkta statistika, taigi čia įskaičiuoti tik tie asmenys, kurie buvo nuteisti realia laisvės atėmimo bausme ir buvo įkalinėti (arba perkelti iš tardymo izoliatorių), kad atliktų laisvės atėmimo bausmę. Taigi tai nėra visų per metus paskirtų laisvės atėmimo bausmių vidurkis, nes šiuo atveju neskaičiuoti asmenys, kuriems kardomojo suėmimo terminas atitiko paskirtos laisvės atėmimo bausmės terminą. Be to, tai yra bendras už visas nusikalstamas veikas paskirtos laisvės atėmimo bausmės vidurkis. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tai yra iki konkrečios metų dienos (gruodžio 31 d.) renkama statistika, t. y. skaičiuojamas tik tų asmenų bausmės vidurkis, kurie tą dieną atlieka laisvės atėmimo bausmę. Tai reiškia, kad dalis trumpesniam nei 1 metų laisvės atėmimo bausmės terminui nuteistų asmenų į šią statistiką taip pat gali nepatekti: pavyzdžiui, jei jie į įkalinimo įstaigą atvyko vasario 1 d. ir buvo paleisti tų pačių metų gruodžio 1 d. Dėl to ilgėja (didėja) bendras paskirtos laisvės atėmimo bausmės vidurkis. Kur kas tikslesnė būtų teismų statistika apie paskirtų laisvės atėmimo bausmių trukmę, tačiau tokia statistika nerenkama. Šie metodiniai statistikos rinkimo trūkumai rodo, kad toks įkalinimo įstaigų skaičiuojamas laisvės atėmimo bausmės termino vidurkis nėra tikslus, tačiau galima vertinti šių skaičių dinamiką ilgalaikėje perspektyvoje. Svarbu atsižvelgti ir į žemiau pateikiamus rodiklius 8 pav., kuriame matyti sunkiausių smurtinių nusikaltimų skaičiaus mažėjimas. Turint mintyje tai, kad sunkių ir labai sunkių nusikaltimų skaičius išliko toks pats, 5 pav. pavaizduotas atliktinos laisvės atėmimo bausmės vidurkio didėjimas rodo didėjantį baudžiamąjį represyvumą.

54 Nuteistųjų skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 1998–2010 m. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracijos reikalų skyrius.

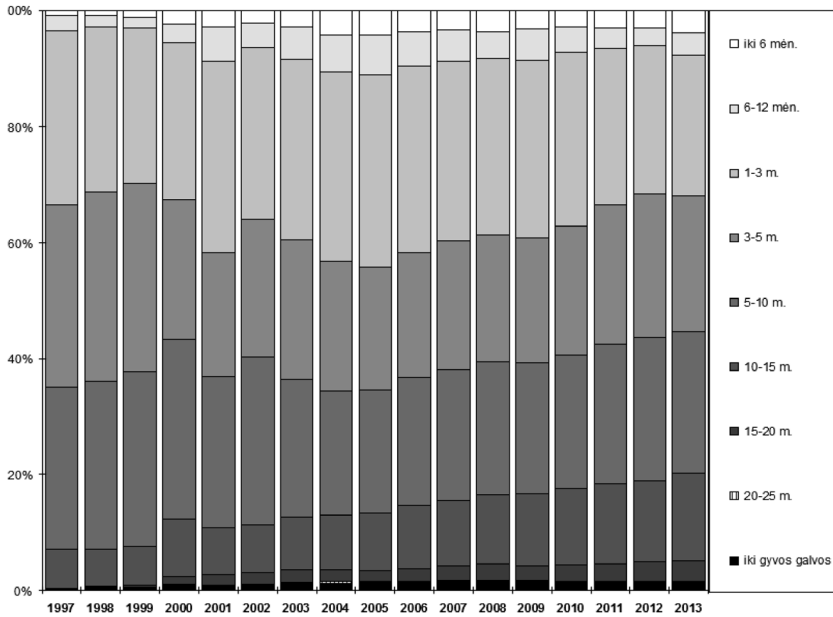

5 PAV. Vidutinė teismo kalintiems asmenims paskirtos ir realiai atliktos terminuotos laisvės atėmimo bausmės trukmė Lietuvoje 1998–2013 m. (pagal duomenis kiekvienų metų pabaigoje, mėn.)⁵⁵

iki 2005 m. rodė tam tikrą pozityvią tendenciją: 6 pav. pagal 1997–2005 m. duomenis matyti, kad įkalintųjų, turinčių atlikti ilgas laisvės atėmimo bausmes (išskyrus ilgesnes nei 10 metų), dalis mažėjo, o turinčių atlikti trumpesnes (iki 1 metų) – didėjo. Įkalintųjų, atliekančių bausmę iki 6 mėnesių, dalis nuo 0,9 proc. (1997 m.) padidėjo iki 4,2 proc. (2005 m.), atliekančių bausmę nuo 6 iki 12 mėnesių – atitinkamai nuo 2,7 proc. iki 6,8 proc. Atliekančiųjų laisvės atėmimo bausmę nuo 3 iki 5 metų sumažėjo nuo 31,3 proc. iki 21,2 proc., o įkalintųjų nuo 5 iki 10 m. – nuo 27,9 proc. iki 21,3 proc. Įkalintųjų, atliekančių ilgesnes laisvės atėmimo bausmes, dalis padidėjo, bet ši tendencija iš dalies paaiškinama pačios bausmės ilgumu – prie tokių kalinių prisijungia vis daugiau naujų, o senieji paleidžiami ne taip greitai arba iš viso nepaleidžiami (nuteis tieji iki gyvos galvos).⁵⁶

⁵⁵ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos kaupiamą statistiką. Suapvalinta iki mėnesių.

⁵⁶ Tai vienas didesnių Lietuvos baudžiamosios teisės trūkumų, vis dar išskiriančių Lietuvą iš kitų ES šalių. Plačiau žr.: Bikelis, Sakalauskas, 2008; Sakalauskas, 2013; Nikartas, Čepas, 2014.

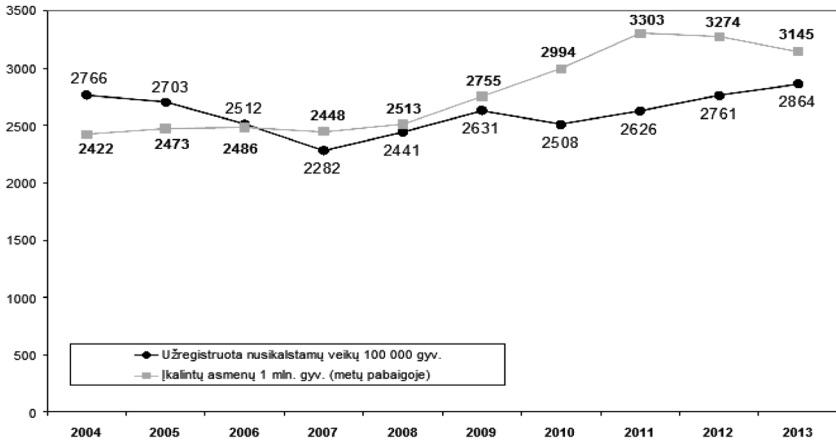
6 PAV. Atliekančiųjų realių laisvės atėmimo bausmę struktūra pagal teismo paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmę Lietuvoje 1997–2013 m. (kiekvienų metų pabaigoje)⁵⁷

Akivaizdi pozityvi tendencija buvo matyti, kai palyginame absoliučius skaičius.⁵⁸ Laisvės atėmimo bausme tarp 3 ir 10 metų nuteistųjų 2005 m. buvo 2 kartus mažiau, o įkalinimo bausmėmis (laisvės atėmimu arba areštu) iki 1 metų – 2 kartus daugiau asmenų nei 1997 metais. Tačiau **nuo 2005 m. tokių pozityvių tendencijų nebematyti** – netgi pastebimos priešingos tendencijos – mažėja trumpesnes laisvės atėmimo bausmes (įskaitant areštą) atliekančių asmenų dalis (absoliučiais ir santykiniais skaičiais), didėja ilgesnes laisvės atėmimo bausmes atliekančių asmenų dalis, ypač atliekančiųjų laisvės

57 Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos kaupiamą statistiką. Suapvalinta iki mėnesių.

58 Jie čia nepateikiami, iki 2010 m. žr.: Sakalauskas ir kt., 2012, p. 149; vėlesnių metų duomenis: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės 2011–2013 m. sausio–gruodžio mėn. duomenis.

atėmimo bausmę nuo 10 iki 15 m. (žr. 6 pav.). **Paskutinį kartą turinčių atlikti ilgesnę nei 3 metų laisvės atėmimo bausmę asmenų dalis 70 proc. siekė tik 1998–1999 m.** – tuomet, kai įkalinčių asmenų absoliutus ir santykinis skaičius Lietuvoje buvo didžiausias per visą istoriją (atitinkamai 14 404 (santykinis 100 000 gyventojų – 407) ir 14 412 (410)).

7 PAV. Registruotų nusikalstamų veikų 100 000 gyventojų ir įkalinčių asmenų skaičiaus konkrečią dieną 1 mln. gyventojų santykis ir jo dinamika Lietuvoje 2004–2013 m.⁵⁹

Svarbu pabrėžti, kad įkalinčių asmenų skaičiaus ir laisvės atėmimo bausmės trukmės pokyčiai **nėra proporcingi registruoto nusikalstamumo ar jo struktūros pokyčiams**. Registruotų nusikalstamų veikų santykis 100 000 gyventojų ir įkalinčių asmenų lygis 1 mln.⁶⁰ gyventojų pavaizduotas 7 pav. Jame matyti, kad registruotų nusikalstamų veikų lygis 2004–2005 m. buvo didesnis nei 2008–2011 m., tačiau būtent pastaruoju laikotarpiu kalinių skaičius gero-kai padidėjo ir šių skaičių proporcija vis labiau ėmė skirtis nuo buvusiosios 2004 m. Žinoma, kad registruotų nusikalstamų veikų skaičius yra labai neobjektyvus, jis priklauso nuo daugybės objektyvių ir subjektyvių veiksnių (Sa-

59 Parenpta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos kaupiamą statistiką ir Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenis. Skaičiuojant gyventojų skaičių imtas gyventojų skaičiaus vidurkis per metus, 2013 m. rodiklis paskaičiuotas straipsnio autoriaus.

60 Skirtingas gyventojų skaičius pasirinktas todėl, kad būtų paprasčiau palyginti santykinį skaičių dinamiką ir pavaizduoti juos paveikslėlyje.

kalauskas, 2007, p. 36; Sakalauskas ir kt., 2011, p. 45 ir kt.), galiausiai tai yra tik registruotos nusikalstamos veikos, iš kurių tik maždaug 40–50 proc. buvo ištirta ir nustatyti (įtariamieji) kaltininkai, kurių dalis buvo suimti, nuteisti arešto arba laisvės atėmimo bausmėmis. Tačiau 7 pav. akivaizdžiai matyti, kad ilgesniu laikotarpiu tiesioginio ryšio tarp šių rodiklių nėra, nors jis dažnai preziumuojamas pateisinant didelį įkalintų asmenų skaičių Lietuvoje arba gąsdinant nusikalstamumo didėjimu vadinamosios ekonominės (finansinės) krizės laikotarpiu – 7 pav. matyti, kad **santykinis registruotų nusikalstamų veikų skaičius didesnis buvo prieš krizę ir po jos.**

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad jau minėtas **intensyvesnis baudžiamasis persekiojimas už smurtą artimoje aplinkoje**, neabejotinai padidinęs ir santykinį registruotų nusikalstamų veikų skaičių 2012–2013 m., **daug mažesnės įtakos turėjo įkalintų asmenų skaičiui.** Pavyzdžiui, 2013 m. iš Lietuvoje užregistruotų 84 715 nusikalstamų veikų 10 022 sudarė fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (žr. 2 pav.),⁶¹ t. y. maždaug 12 proc. Iš 2014 m. sausio 1 d. kalinto 9 261 asmens (žr. 4 pav.) atliekančiųjų arešto bausmę (kuri imta taikyti dažniau už smurtą artimoje aplinkoje)⁶² buvo tik 186 asmenys, o tai sudarė tik 2 proc. įkalintų asmenų. Taigi intensyvesnis baudžiamasis persekiojimas už smurtą artimoje aplinkoje padarė skirtingą įtaką 7 pav. pateiktiems rodikliams ir be jo skirtumas tarp šių rodiklių 2012–2013 m. būtų dar didesnis nei pavaizduotas (t. y. užregistruotų nusikalstamų veikų rodiklis būtų mažesnis nei 2011 m.).

61 BK 140 str. 1 d. numatytas ir laisvės atėmimas iki 1 metų, 2 d. – iki 2 metų. Ir nors nėra renkama statistika apie tai, kokiomis bausmėmis asmenys Lietuvoje nubaudžiami už konkrečias nusikalstamas veikas, pagal esamą informaciją ir statistikos analizės visumą mažai tikėtina, kad už smurtą artimoje aplinkoje santykinai didelė dalis būtų baudžiama realiomis laisvės atėmimo bausmėmis.

62 Pagal Kalėjinų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų areštu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinę 2004–2013 m. sausio–gruodžio mėn. duomenis, 2004 m. už fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą atlikti arešto bausmės naujai atvyko 21 asmuo, 2005 m. – 17, 2006 m. – 20, 2007 m. – 28, 2008 m. – 17, 2009 m. – 14, 2010 m. – 18, 2011 m. – 20, o štai 2012 m. – 194, 2013 m. – net 377. Atvykusių atlikti laisvės atėmimo bausmę tokia kategorija nuteistųjų neišskiriama, už šį nusikaltimą nuteisti asmenys patenka į nuteistųjų už „kitus nusikaltimus kategoriją“, tačiau per minėtą laikotarpį tokių asmenų buvo maždaug 400–500 ir 2012–2013 m. nebuvo tokio didelio padidėjimo, turint mintyje tai, kad į šią kategoriją patenka labai daug nusikaltimų.

Tai, kad įkalintų asmenų skaičiaus ir laisvės atėmimo bausmės trukmės pokyčiai nėra proporcingi registruoto nusikalstamumo struktūros (nusikaltimų sunkumo) pokyčiams, iliustruoja 8 pav. **Sunkių ir labai sunkių nusikaltimų** kasmet Lietuvoje užregistruojama maždaug 3,5–4,6 tūkstančio ir jie sudaro maždaug 5 proc. iš visų užregistruotų nusikalstamų veikų. Jų dinamika yra maždaug tolygi, pavyzdžiui, 2004 m., 2009 m., 2011 m., 2013 m. jų buvo užregistruota beveik tiek pat – maždaug 4,3 tūkstančio, mažiausiai jų buvo užregistruota 2008 m. (3 498), taigi – prasidėjus vadinamajai ekonominei (finansinei) krizei, daugiausia – 2012 m. (4 634), taigi – jai „pasibaigus“. Atrodytų logiška, kad mažėjant sunkių ir labai sunkių nusikaltimų turėtų būti mažiau taikoma ir griežtų bausmių, o paskirtų laisvės atėmimo bausmių vidutinė trukmė – mažėti. Jeigu jų skaičius nesikeičia, neturėtų didėti kalinių skaičius, o jeigu vykdoma (kai kam atrodanti) „liberali“ baudžiamoji politika, jų skaičius turėtų mažėti net ir didėjant registruotų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų skaičiui.⁶³ Tačiau sunkių ir labai sunkių nusikaltimų sąvoka yra dirbtinė, jų „sąrašas“ nuolat kinta. Pagal BK 11 str. 5 d. sunkus nusikaltimas yra tyčinis nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija šešerius metus laisvės atėmimo, bet neviršija dešimties metų laisvės atėmimo, o pagal to paties straipsnio 6 d. labai sunkus nusikaltimas yra tyčinis nusikaltimas – kai bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo. Kitaip tariant, „sunkių“ ar „labai sunkių“ nusikaltimu bent jau teoriškai galima paversti bet koki nusikaltimą,⁶⁴ tiesiog atitinkamai padidinus sankciją arba su atitinkamomis sankcijomis numatant

63 Apie kriminologijoje plačiai žinomą tikros, o ne tariamos švelnesnės baudžiamosios politikos Suomijoje pavyzdį žr.: Lappi-Seppälä, 2000; Kury, Brandenstein, 2009, p. 27 ir kt.

64 Šioje vietoje galima prisiminti tai, kad senasis BK numatė kitokią sunkaus nusikaltimo konstrukciją – sunkiais nusikaltimais buvo laikomos BK 81 straipsnio 2 dalyje išvardytos tyčinės veikos, sukeliančios padidintą pavojų visuomenei. Šiame straipsnyje numatytų nusikaltimų sąrašas buvo vis plečiamas. 1990 m. buvo užregistruoti 4 028 sunkūs nusikaltimai, tai sudarė beveik 11 proc. visų užregistruotų nusikalstamų veikų, o 2002 m. sunkių nusikaltimų jau buvo užregistruota 20 673 ir tai jau sudarė daugiau kaip 28 proc. visų registruotų nusikalstamų veikų – skaičiaus didėjimą lėmė ne tik plečiamas sąrašas, bet ir didėjęs nusikaltimų skaičius. 2004 m. jau pagal naują sunkių ir labai sunkių nusikaltimų sampratą jų teliko 4 317 ir tai sudarė tik 4,6 proc. visų užregistruotų nusikalstamų veikų. Žiūrint vien tik į statistikos lenteles būtų galima teigti, kad 2004 m., palyginus su 2002 m., Lietuvoje sunkių ir labai sunkių nusikaltimų sumažėjo beveik 5 kartus. Žr.: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro internetinį puslapį <<http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus2.htm>>.

naujas nusikaltimų sudėtis, tokių BK pakeitimų nuo 2003 m. buvo ne vienas.⁶⁵ Taigi bendrojo sunkių ir labai sunkių nusikaltimų skaičiaus dinamiškai didelę įtaką gali daryti BK pakeitimai, todėl lyginti šį skaičių su įkalinimo dinamika nebūtų visiškai tikslu. Tačiau žinant tai, kad **per pastaruosius 10 metų registruotų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų skaičius išliko toks pats**, nors į sunkių ir labai sunkių nusikaltimų kategoriją pateko naujų nusikalstamų veikų, o įkalinimų asmenų buvo vis daugiau, logiška atrodo prielaida, kad „nusikalstamumo sunkėjimas“ nebuvo didesnę baudžiamąjį represyvumą lėmęs veiksnys. Tai iš dalies patvirtina 8 pav., kuriame pavaizduota registruotų nužudymų (BK 129–130 str.), sunkių tyčinių sveikatos sutrikdymų (BK 135 str.), išžaginių (BK 149 str.), seksualinių prievartavimų (BK 150 str.) ir plėšimų statistika. Nors dalis šių nusikaltimų priskiriami apysunkių nusikaltimų kategorijai (nužudymas labai susijaudinus – BK 130 str., naujagimio nužudymas (dėl gimdymo nulemtos būsenos) – BK 131 str.,⁶⁶ plėšimas – pagal 180 str. 1 d.), jie laikomi **tipiškais sunkiausiais smurtiniais nusikaltimais**, įskaitant ir pagal LR BK prie turtinių nusikaltimų priskiriamą plėšimą. Už šiuos nusikaltimus kalintys asmenys pastarąjį dešimtmetį sudarė daugiau nei 50 proc. visų konkrečią dieną Lietuvos įkalinimo įstaigose kalinčių asmenų.⁶⁷ Už šiuos nusikaltimus ne tik skiriamos ilgiausios laisvės atėmimo bausmės,⁶⁸ bet ir

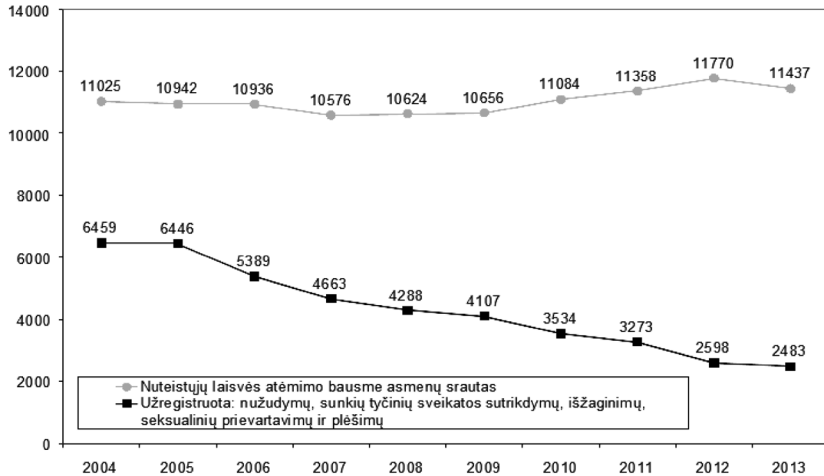
65 Plačiau žr.: Dapšys ir kt., 2008; Sakalauskas ir kt., 2012; Švedas, 2011; Švedas, 2012 a.

66 Nusikaltimų pagal BK 130–131 str. užregistruojama vos keli per metus.

67 Maždaug 20 proc. kali už vagystes, 11 proc. – už nusikaltimus, susijusius su narkotikais, 5 proc. – už sukčiavimus; 2 proc. – už viešosios tvarkos pažeidimus. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos ministerijos statistikoje neišskiriamas už seksualinį prievartavimą kalinamų asmenų skaičius, jie patenka į už kitus nusikaltimus kalinčių asmenų kategoriją (iš viso – maždaug 10 proc. visų įkalinimų nuteistųjų). Bet kuriuo atveju, seksualinių prievartavimų skaičius santykinai nėra didelis ir jų dinamika labai panaši į užregistruotų išžaginių dinamiką, jų kasmet užregistruojama tik šiek tiek mažiau nei išžaginių, t. y. iki kelių šimtų kasmet. Todėl tikėtina, kad už seksualinį prievartavimą kali panašus santykis nuteistųjų kaip ir už išžaginimą – maždaug 5 proc.

68 Tik už nusikalstamą susivienijimą (2013 m. – 0,3 proc. visų nuteistųjų kalinių), turto prievartavimą (1,3 proc.) ir nusikaltimus, susijusius su narkotikais (11,4 proc.), paskirtų atliktinų bausmių vidurkis yra didesnis, tačiau realiai už šiuos nusikaltimus atliekamos laisvės atėmimo bausmės trukmė yra trumpesnė nei už minėtus smurtinius nusikaltimus. Žr. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos rengiamą Nuteistųjų laisvės atėmimo skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinę, 2004–2013 m. sausio–gruodžio mėn. duomenis.

realiai atliktos bausmės vidurkis yra vienas didžiausių.⁶⁹ 8 pav. matyti, kad nuo 2004 m. šių nusikaltimų nuosekliai mažėjo, o 2013 m. jų jau buvo 2,6 karto mažiau nei 2004 m.⁷⁰

8 PAV. Nuteistųjų laisvės atėmimu srautas per metus ir užregistruotų nužudymų, sunkių tyčinių sveikatos sutrikdymų, išžaginimų, seksualinių prievartavimų ir plėšimų⁷¹

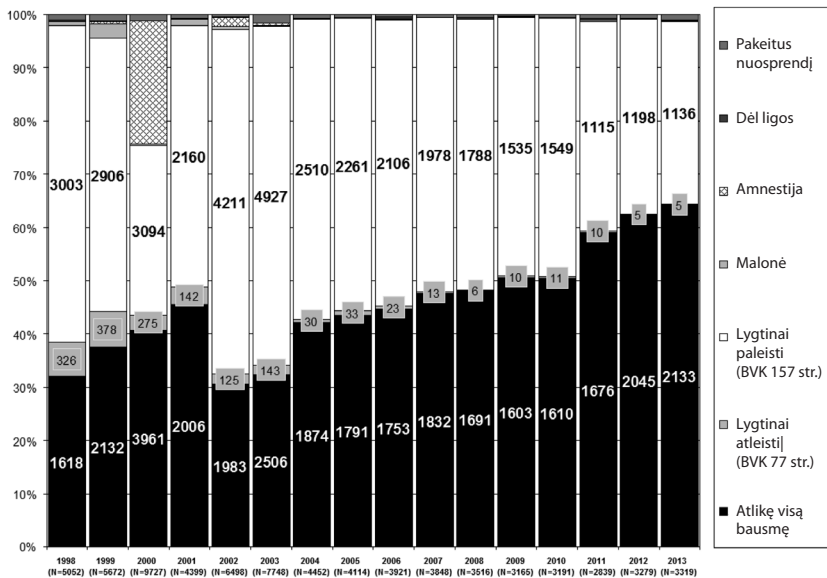
69 Taip pat dar galima pasakyti, kad sunkiausių smurtinių nusikaltimų ištyrimo procentas yra gerokai didesnis už vidurkį (išskyrus plėšimus, kurių ištyrimo vidurkis artimas bendram vidurkiui) ir jis mažai keičiasi, taigi ištirtų nusikaltimų santykis išlieka toks pats. Čia pateiktas užregistruotų (o ne ištirtų) nusikaltimų skaičius, siekiant atkreipti dėmesį į bendrą mažėjančią registruotų nusikaltimų tendenciją.

70 Be to, galima paminėti, kad per šį laikotarpį sumažėjo ir vagysčių skaičius nuo 50 672 (2004 m.) iki 31 217 (2013 m.), viešosios tvarkos pažeidimų skaičius išliko maždaug stabilus (apie 4 000 per metus), daugėjo nusikaltimų, susijusių su narkotikais – nuo 1 551 (2004 m.) iki 2 262 (2013 m.), taip pat sukčiavimų – nuo 2 825 (2004 m.) iki 5 541 (2013 m.).

71 Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos kaupiamą statistiką.

2.4. Retesnis lygtinis paleidimas

2012 m. liepos 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos probacijos įstatymui⁷² ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimams lygtinai paleidžiamų asmenų dalis Lietuvoje pastebimai sumažėjo – 2012 m. ji buvo mažiausia per visą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį: **lygtinai buvo paleista tik 36,5 proc.** iš visų tais metais iš įkalinimo įstaigų paleistų asmenų, o 2013 m. ši dalis sumažėjo dar labiau – iki **34,2 proc.**, kai 1998–2010 m. lygtinai būdavo paleidžiama 50–65 proc. (2011 m. 39,2 proc.) visų iš įkalinimo įstaigų paleidžiamų asmenų (žr. 9 pav.).

9 PAV. Paleidimas iš įkalinimo įstaigų Lietuvoje esant įvairiems pagrindams 1998–2013 m. (absoliutus skaičius, kairėje skalėje – proc.)⁷³

- 72 Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas Nr. XI-1860, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. // Žin., 2012, Nr. 4-108; Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 126, 138, 140, 152, 154, 157, 158, 159, 164, 176 straipsnių pakeitimo ir 127, 160, 161, 162, 163, 179 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1863, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. // Žin., 2011, Nr. 4-110.
- 73 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyriaus Nuteistųjų laisvės atėmimo skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė. 2004–2013 m. sausio–gruodžio mėn.

Nuo 2012 m. liepos 1 d. iki 2013 m. spalio 8 d. Lygtinio paleidimo komisijos išnagrinėjo 4 621 nuteistųjų prašymą ir priėmė nutarimus pritarti 2 568 (55,6 proc.) nuteistųjų lygtiniam paleidimui, iš kurių teismai išnagrinėjo 2 503 nutarimus ir 1 426 patvirtino. **Taigi lygtinai buvo paleista tik 30,9 proc. visų besikreipusiųjų į Lygtinio paleidimo komisijas.**⁷⁴ Kol kas sunku daryti išvadas, nes lygtinio paleidimo praktikos apibendrinimui reikia bent kelerių metų duomenų, o 2012 m. antrąjį pusmetį lygtinio paleidimo praktika dar tik formavosi. Tačiau pirminė analizė rodo⁷⁵ itin **rezervuotą teismų laikyseną** lygtinio paleidimo atžvilgiu – patvirtinama tik truputį daugiau nei pusė Lygtinio paleidimo komisijų sprendimų paleisti lygtinai. Vienas iš dažnai žiniasklaidoje eskaluojamų stereotipų yra teiginys, kad lygtinai paleidžiami asmenys dažnai nusikalsta **pakartotinai**, neva nepateisina vilčių bei lūkesčių, todėl lygtinis paleidimas yra beprasmis ir pavojingas visuomenei. Tačiau tokio stereotipo nepatvirtina statistika.⁷⁶ Retesnis lygtinis paleidimas taip pat yra padidėjusio baudžiamojo represyvumo sudėtinė dalis.

Apibendrinant galima teigti, kad aptarti rodikliai skirtingais rakursais parodo baudžiamojo represyvumo didėjimą Lietuvoje maždaug nuo 2009–2010 m., įsigalėjus vadinamajai ekonominei (ar finansinei) krizei. Ir anksčiau kitose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad dėl pablogėjusių ekonominių sąlygų kalinių skaičius didėja, net ir nedidėjant nusikalstamumo lygiui ir jam nesunkėjant (Dünkel ir kt., 2010, p. 13; Dünkel, Snacken, 2000, p. 31; Зубков, 2003, p. 20), iš esmės netgi nesikeičiant ir baudžiamajai politikai. Šį fenomeną, kai tam tikri **visuomenėje išgyvenami sunkumai lemia ir griežtėjantį baudžiamąjį persekiojimą**, galima bandyti paaiškinti remiantis kriminologine atpirkimo ožio teorija.

3. ATPIRKIMO OŽIO TEORIJOS ĮŽVALGŲ ATSPINDŽIAI?

Atpirkimo ožio teorijos įžvalgos leidžia geriau suvokti galimas baudžiamojo represyvumo didėjimo sąlygas **visuomenę sukrečiančių krizių metu** (bendros baudžiamojo represyvumo didėjimo sąlygos trumpai aptartos straipsnio

74 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pranešimas spaudai 2013 10 11.

75 Žr.: Liutkevičius, 2013; Lygtinio paleidimo reforma Lietuvoje, 2014.

76 Plačiau žr.: Sakalauskas, 2013.

I skyriuje). Kriminologijoje pastebėta, kad baudžiančios visuomenės psichologijai ypač svarbus apsauginis projekcijos mechanizmas (Bock, 2013, p. 49 ir kt.). Šis mechanizmas įsijungia tuomet, kai visuomenės nariai savo padarytas klaidas arba draudžiamus įgyvendinti norus projektuoja (perkelia) kitiems – **svetimiems, nusikaltėliams arba asmenims, esantiems visuomenės pakraščiuose**. Metafora „atpirkimo ožys“ gimė iš tiesioginio ožio aukojimo ne vienoje kultūroje,⁷⁷ vėliau ją išplėtojo prancūzų filosofas ir antropologas Rene Gerardas (g. 1923 m.).⁷⁸ Judėjai tikėjo, kad išstremdami ožį į dykumą ir jam ant kupros užkraudami savo nuodėmes, tokiu ritualu „apvalys“ bendruomenę.⁷⁹ Atpirkimo ožio koncepcija remiasi psichologiniu šešėlinės projekcijos fenomenu.⁸⁰ Ši projekcija reiškia gebėjimą vidinius nepageidaujamus jausmus ir silpnybes perkelti kitiems žmonėms, gyvūnams ar netgi daiktams, kurie tar nauja kaip žaibolaidžiai. Kadangi nepajėgiama priimti savo šešėlį, jis atskiriamas ir perkeliamas kitam asmeniui. Tokiu perkėlimu vidinis blogis atsiduria išorėje, tampa svetimas. Ši projekcija tampa pagalbine priemone atsikratyti kaltės jausmų, kylančių dėl esamo šešėlio.

Atpirkimo ožio teorijos išvalgomis pastebima, kad (Bock, 2013, p. 49–50; Gollwitzer, 2002; Kaiser, 1996, p. 272–274; Kirkegaard, Northey, 1999; Schwind, 2004, p. 121):

77 Tokių pačių vaizdinių aptinkama senovės graikų, romėnų, sirų, anglų ir kitose kultūrose.

78 Jo knyga išversta į daugelį kalbų, taip pat ir į anglų (Girard, 1986).

79 Žr.: Kun 16, 1–28. „Tada Aaronas uždės gyvajam ožiui ant galvos abi rankas, išpažins virš jo visas izraelitų kaltes ir visus jų nusižengimus, visas jų nuodėmes sudėdamas ožiui ant galvos. O ožį per tam tikslui paskirtą žmogų išsiųs į dykumą. Taip ožys išneš ant savęs visas jų kaltes į tyrus“ (Kun 16, 20–22).

80 Jo atradimas pirmiausia siejamas su Carlu Gustavu Jungu (1875–1961), kuris pasakojo apie jaunystėje regėtą sapną: „Einu su maža šviesele rankoje prieš stiprų vėją. Man buvo labai svarbu išsaugoti šią šviesą. Staiga pajutau, kad kažkas mane seka. Atsigręžiau ir pamačiau milžinišką juodą figūrą, sėlinančią paskui mane... Nubudęs supratau, kad tai buvo mano šešėlis. Nuo to laiko ėmiau galvoti, kad mane sudaro dvi asmenybės, šis sapnas buvo man kaip nušvitimas: aš esu šviesos nešėjas ir tuo pačiu nuo šviesos krentantis šešėlis...“ Vėliau savo psichoanalitinėje teorijoje C. G. Jungas pabrėžė, kad ši asmeninė tamsioji pusė nėra kažkas „blogo“. Ir ši tamsioji pusė yra natūrali žmogaus dalis, ją būtina integruoti. Tai yra tai, kas neleidžiama, bet tuo pat metu – žmogiška. Žmogui svarbu ne tik atpažinti savo šešėlį, bet jį „realizuoti“, nes šešėlis yra gyva asmenybės dalis ir ji nori kokia nors forma gyvuoti. Kiekvienas nebijodamas turi žinoti, kokiame gėriui ir kokioms niekšybėms jis yra pajėgus. Niekas negali išvengti nei vieno, nei kito, jei jis nori gyventi sau nemeluodamas ir savęs neapgaudinėdamas. Cituota pagal Bittner, 1999, p. 20–22.

- atpirkimo ožių paprastai pradama ieškoti sunkių visuomenei ar jos daliai laikotarpių metu, kai grupę ištinka krizė ir prarandama tam tikrų įvykių kontrolė, jų ieškojimas – tai galimybė išsilaisvinti iš neapykantos ir blogio, užvaldžiusių daugumą žmonių;
- tai efektyvi (nors ir laikina) priemonė solidarumui ir vieningumui grupėje pasiekti nesąmoningai ir nepagrįstai susivienijant prieš auką, atpirkimo ožio egzistavimas dažnai yra esminis ir būtinas veiksnys grupės funkcionavimui užtikrinti, tai – tam tikras įtampos ar neigiamų emocijų panaikinimo būdas, leidžiantis visuomenei išlikti darniai ir vieningai;
- aukomis paprastai tampama visiškai atsitiktinai, tačiau dažniausiai auka parinkto asmens būdo bruožams būdingas silpnumas, pažeidžiamumas, negalėjimas apsiginti ir apginti kitus;
- individai, ieškantys ir paverčiantys kitus asmenis atpirkimo ožiais, dažnai patys yra nestabilios, savimi nepasitikinčios ir turinčios daug kompleksų asmenybės;
- tai, kas sąmoningai atmetama savyje ir projektuojama kitame, nesąmoningai sukelia ir tam tikro žavesio.⁸¹ Atpirkimo ožys ir prakeikiamas, ir tuo pačiu garbinamas. Pažeminant svetimą idealizuojamas savasis aš;
- nusikaltėlis tampa atpirkimo ožiu, turinčiu kentėti už kitus. Visuomenei reikia nusikaltėlių, kad išgyventų savo asmenines kriminalines tendencijas ir savo asmeninę kaltę perkeltų atpirkimo ožiui, tokiu būdu iš jos išsilaisvindama.

Nors šios įžvalgos atrodo įtikinamos, o pavienių pavyzdžių apstu, tačiau pagrįsti ir įrodyti jas empiriškai, **numatyti ir suformuluoti tinkamus bei objektyvius kintamuosius labai sudėtinga** – tai iš dalies mėgino daryti suomių kriminologas T. Lappi-Seppällä, analizuodamas įvairius socialinius ir politinius šalių rodiklius (Lappi-Seppällä, 2011). Lietuvoje tai kol kas nebuvo bandoma daryti, nors jeigu šie teiginiai pasirodytų moksliskai teisingi, jie leistų geriau suprasti didelio ir vis didėjančio baudžiamojo represyvumo Lietuvoje socialinį-psichologinį kontekstą, padėtų juos susieti su straipsnio

81 Šį dvilypumą galima pastebėti ir Lietuvos visuomenėje. Šalia piktinimosi nusikalstamu elgesiu matomas ir didelis knygų, straipsnių bei televizijos laidų apie „garsius nusikaltėlius“ populiarumas, kur riba tarp smerkimo ir pagarbos, niekinimo ir žavėjimosi tampa sunkiai įžvelgiama.

I skyriuje išskirtomis tendencijomis ir suvokti, kas mus iš esmės dar vis skiria nuo Norvegijos visuomenės, kuriai net ir tokio brutalaus A. Breiviko padaryto nusikaltimo akivaizdoje neprireikė atpirkimo ožio. Taip pat ir daugelio kitų Vakarų kultūros šalių, kuriose, nepaisant santykinai didelio registruotų nusikalstamų veikų skaičiaus ir iš dalies daug sudėtingesnės socialinės, ekonominės ir politinės padėties (čia galima paminėti sudėtingą dalies migrantų socialinę ir ekonominę padėtį, didelį jaunimo nedarbą Pietų Europos šalyse, aktyvią teroristinių organizacijų veiklą, daug didesnę narkotikų vartojimo problemą ir t. t.), kalinių skaičius yra daug kartų mažesnis nei Lietuvoje. Taigi didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje liudija ir daug daugiau nei vien tik trumpalaikę vadinamosios ekonominės krizės ar (ir) baudžiamojo populizmo skatinamą represyvumo atmosferą, nors T. Lappi-Seppällä išskirtas šalyje vyraujančio **(ne)pasitikėjimo vienu kitais mastas** ir atpirkimo ožio teorijoje pabrėžiamas **svetimumo veiksnys** turi neabejotinų sąsajų. Baudžiamasis represyvumas nedidėtų, jei tam nebūtų tinkamo kultūrinio konteksto, apie kurį kalba N. Christie šio straipsnio pabaigoje pateikiamoje citatoje.

4. IŠVADOS IR PERSPEKTYVOS

2003 m. gegužės 1 d. įsigalioję naujieji nacionaliniai baudžiamojo teisingumo vykdymo kodeksai tik trumpam laikui leido subalansuoti baudžiamojo persekiojimo dinamiką Lietuvoje. Maždaug po 5 metų vėl ėmęs didėti kalinių skaičius, nedidėjant ir nesunkėjant nusikalstamumui, liudijo grįžimą prie senų baudžiamojo populizmo metodų – į pastebėtas ir dažniausiai skandalizuotas socialines problemas ar pavienes nusikalstamo elgesio apraiškas, kaip ir iki naujųjų kodeksų įsigaliojimo, imta reaguoti baudžiamosios atsakomybės griežtinimu, o prasidėjusi vadinamoji ekonominė (finansinė) krizė dar labiau padidino visuomenės ir teisėsaugos susierzinimą dėl laukiamo nusikalstamumo protrūkio, kurio taip ir nebuvo. Baudimo kultūra nepasikeitė, laisvės atėmimo bausmė ir toliau taikyta dažnai, vis ilgesniam terminui, o ėmus itin retai taikyti lygtinį paleidimą kalinių skaičiumi 100 000 gyventojų Lietuva vėl grįžo į 2001–2002 m. buvusį lygį, aplenkdamą Gruziją, Latviją, Ukrainą ir įsitvirtindama 3-ioje vietoje tarp visų Europos šalių po Rusijos ir Baltarusijos. Šalia to, suintensyvėjęs baudžiamasis persekiojimas už smurtą artimoje aplinkoje maždaug 20 proc. padidino ir bendrą nuteistų asmenų skaičių.

Sumažėjus netiesioginei Europos Sąjungos įtakai žmogaus teisių laikymuisi ir baudžiamojo represyvumo mažinimui, į kurią buvo kreipiamas dėmesys prieš į ją įstojant, itin padidėjo jos įtaka nustatant ar plečiant baudžiamąją atsakomybę už tam tikras nusikaltimų rūšis. Perdėtas biurokratinis uolumas verčia nedelsiant ir sistemiškai nevertinant, be jokios platesnės baudžiamosios politinės diskusijos, plėsti nusikaltimų sudėtis ir didinti sankcijas – netgi gerokai peržengiant supranacionaliniuose ar tarptautiniuose teisės aktuose numatytas ribas. Tokie pakeitimai neturi didelės tiesioginės įtakos baudžiamojo persekiojimo rodikliams, nes dažniausiai supranacionaliniu ar tarptautiniu lygmeniu reglamentuojami nusikaltimai sudaro tik labai nedidelę dalį šalyje padaromų nusikaltimų struktūroje. Tačiau tokie pakeitimai, viena vertus, toliau didina griežtėjančio baudžiamojo persekiojimo „įšalą“, kita vertus, išderina sankcijų sistemą – nustatytos didelės maksimalios sankcijų ribos, pavyzdžiui, vien tik už grėsmę keliančius nusikaltimus, tampa atskaitos tašku sankcijoms už realią žalą sukeliančius nusikaltimus, jas (anksčiau ar vėliau) atitinkamai didinant. Toks „daugiau to paties“ principas yra neišsemiamas ir neturi pabaigos, galiausiai jis galėtų būti nutrauktas tik priimant visiškai naują BK. Be to, beatodairiškai perimant supranacionaliniuose ar tarptautiniuose teisės aktuose numatytas sankcijų ribas neatsižvelgiama į visos teisinės sistemos kontekstą, pavyzdžiui, į tai, kad Lietuvoje yra santykinai griežtos lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų sąlygos ir nemažai daliai įkalinėtų asmenų lygtinis paleidimas netaikomas.

Žvelgiant į atpirkimo ožio teorijos perspektyvą esminis atrodo klausimas, kas labiau nei nusikaltėlių smerkimas turėtų suvienyti visuomenę ir kokiu būdu asmeninė kaltė, baimė ir nerealizuoti norai galėtų nebūti perkeliama ant užfiksuotų nusikaltėlių pečių, žadinti keršto, smerkimo, atpildo poreikį, taip netiesiogiai baudžiant save. N. Christie santykinai nuosaikų Norvegijos visuomenės požiūrį į nusikalstamą elgesį sieja su išskirtiniu gyventojų pasitikėjimu vienu kitais. Jeigu tarp visuomenėje vyraujančio nepasitikėjimo ir didelio baudžiamojo represyvumo (poreikio) yra ryšys, tuomet represyvumą galima mažinti tik didinant tarpusavio pasitikėjimą. Tačiau jeigu niekas nesikeis, tuomet N. Christie dar 1998 m. užduotas retorinis klausimas Baltijos šalių kolegoms, vertinant didelį kalinių skaičių, dar ilgai liks aktualus: „Ar neturėtumėte atkreipti dėmesį į tai, kokioje visuomenėje gyvenate? Jeigu jums svarbiausia priversti kentėti, ar norite sekti sovietinę tradiciją? Su šia didžiule kalėjimuose

esančių gyventojų dalimi? Ar visgi labiau norite artėti prie šalių, kuriose ieškote kultūrinių kontaktų? Ilgalaikėje perspektyvoje bus sunku puoselėti glaudžius politinius ir kultūrinius santykius, jeigu bausmių taikymo kultūra bus tokia išskirtinė, palyginus su kitomis šalimis.“ (Christie, 1998, p. 8).

LITERATŪRA

I. Mokslinės publikacijos

- Bikelis S. 2012. Permaštant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (I). Proporcengumo principas ir bausmės už kontrabandą // Teisės problemos, Nr. 4, p. 5–24.
- Bikelis S. 2013. Permaštant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (II). Konfiskavimo ir mokestinių priemonių taikymo klausimai // Teisės problemos, Nr. 1, p. 43–57.
- Bikelis S., Čepytė B., Girdauskas M., Medelienė A., Mulevičius M., Simaitis R., Žėkas T. 2014. Kad nusikaltimai neapsimokėtų. Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai. Vilnius: Justitia.
- Bikelis S., Sakalauskas G. 2008. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos, Nr. 4, p. 23–66.
- Bittner G. 1999. Der Erzieher und sein Schatten // Das Böse. Tabu oder Herausforderung? / Hrsg. A. A. Bucher, R. Seitz, R. Donnenberg. Salzburg/Wien: Otto Müller Verlag, p. 20–38.
- Bock M. 2003. Kriminologie, 4. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen.
- Christie N. 1998. Kriminalität ist eine unerschöpfliche Ressource // Neue Kriminalpolitik, 2, p. 6–8.
- Christie N. 1999. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Į Gulagą – Vakarų stiliumi. Vilnius: Eugrimas.
- Christie N. 2013. Restoring Societies. Norway after the atrocities // Internetdokumentation des Deutschen Präventionstages / Hrsg. H. J. Kerner, E. Marks. Hannover. Prieiga per internetą: <www.praeventionstag.de/Dokumentation.cms/2260>.
- Čepas A., Sakalauskas G. 2009. Ar prasminga arešto bausmė? // Teisės problemos, Nr. 4, p. 5–30.
- Dapšys A., Misiūnas J., Čaplinskas A. 2008. Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Teisės instituto mokslo tyrimai, t. 5. Vilnius: Teisės institutas.
- Dobrynina M. 2012. Kriminalinio žinojimo konstravimas viešajame diskurse. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Dobrynina M. 2008. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje // Teisės problemos, Nr. 3, p. 83–111.
- Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. 2008. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas.

- Dünkel F, Geng B. 2013. Die Entwicklung von Gefangenenraten im nationalen und internationalen Vergleich – Indikator für Punitivität? // *Soziale Probleme*, 1, p. 42–65.
- Dünkel F, Lappi-Seppälä T, Morgenstern C., van Zyl Smit D. 2010. Kriminalität, Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangenenraten im europäischen Vergleich. Band I. Mönchengladbach: Forum-Verlag Godesberg.
- Dünkel F, Snacken S. 2000. Strafvollzug in Europa // *Neue Kriminalpolitik*, 4, p. 31–37.
- Fedosiuk O. 2012 a. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė // *Jurisprudencija*, Nr. 19 (2), p. 715–738.
- Fedosiuk O. 2012 b. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo // *Jurisprudencija*, Nr. 19 (3), p. 1215–1233.
- Fedosiuk O. 2014. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso galiojimo dešimtmetis: pamąstymai apie nepasiteisinsius lūkesčius, esamą būklę ir tolesnę raidą // *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai / Moksl. red. Gintaras Švedas*. Vilnius: Registrų centras, p. 27–42.
- Garland D. 2001. *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Gavėnaitė A. 2008. *Baumės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Girard R. 1986. *The Scapegoat*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Gollwitzer M. 2002. *Wave Goodbye the Scapegoat – Moral Decisions and Their Effects on Harshness of Penalty*. Trier: Universität Trier. Prieiga per internetą: <<http://psydok.sulb.uni-saarland.de/volltexte/2004/104/pdf/beri147.pdf>>.
- Hassemer W. 2009. *Warum Strafe sein muss. Ein Plädoyer*. Berlin: Ullstein Buchverlage GmbH.
- Kaiser G. 1996. *Kriminologie*, 3. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller Verlag.
- Kirkegaard H., Northey W. 1999. *The Sex Offender as Scapegoat*. Prieiga per internetą: <http://www.helping-people.info/articles/scapegoat_text.htm>.
- Krajewski K. 2014. Different penal climates in Europe // *Kriminologijos studijos*, 1, p. 86–111.
- Kuklianskis S., Kukliansky F. 2005. Nusikaltimų latentškumas: prigimtis, rūšys, prevencijos metmenys // *Teisės problemos*, Nr. 2, p. 61–78.
- Kury H., Brandenstein M. 2009. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? // *Teisės problemos*, Nr. 2, p. 5–61.
- Lappi-Seppälä T. 2011. Explaining imprisonment in Europe // *European Journal of Criminology* 8, No. 4, p. 303–328.
- Lappi-Seppälä T. 2000. Penal policy and the reform of the sanction system in Finland // *Teisė*, t. 36, p. 28–47.
- Lappi-Seppälä T. 2010. Vertrauen, Wohlfart und politikwissenschaftliche Aspekte – Vergleichende Perspektiven zur Punitivität // *Kriminalität, Kriminalpolitik*,

- strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangenenraten im europäischen Vergleich / Hrsg. F. Dünkel, T. Lappi-Sepällä, C. Morgenstern, D. van Zyl Smit. Band 2. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, p. 937–996.
- Liedke U., Robert G. (Hrsg.) 2004. Neue Lust am Strafen? Umbrüche gesellschaftlicher und pädagogischer Konzepte im Umgang mit abweichendem Verhalten. Aachen: Shaker Verlag.
- Nikartas S., Čepas A. 2014. Laisvės atėmimas iki gyvo galvos // Teisės problemos, Nr. 1, p. 5–25.
- Norkus Z. 2008. Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Sack F. 2010. Baudžiamasis populizmas šiuolaikinėse visuomenėse // Teisės problemos, Nr. 2, p. 41–57.
- Sakalauskas G. 2007. Įvadas į empirinę kriminologiją. Vilnius: Eugrimas.
- Sakalauskas G. 2013. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus probacijos įstatymui: teorija ir praktika // Teisės problemos, Nr. 4, p. 5–39.
- Sakalauskas G. 2014 a. Globalizacijos įtaka laisvės atėmimo bausmės vykdymui // Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai / Moksl. red. Gintaras Švedas. Vilnius: Registrų centras, p. 123–140.
- Sakalauskas G. 2014 b. Lithuania // Long-Term Imprisonment and Human Rights (Routledge Frontiers of Criminal Justice) / Eds. K. Drenkhahn, M. Dudeck, F. Dünkel. Routledge, p. 198–217.
- Sakalauskas G., Bikelis S., Kalpokas V., Pocienė A. 2012. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai // Teisės instituto mokslo tyrimai, t. 8. Vilnius: Teisės institutas.
- Sakalauskas G., Dobrynina M., Justickaja S. [et al] 2011. Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai. Teisės instituto mokslo tyrimai, t. 7. Vilnius: Eugrimas.
- Schwind H. D. 2004. Kriminologie. 14. Aufl. Heidelberg: Kriminalistik Verlag.
- Švedas G. 2011 a. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai // Teisė, t. 79, p. 7–21.
- Švedas G. (moksl. red.) 2011 b. Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Registrų centras.
- Švedas G. 2012. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika // Teisė, t. 82, p. 12–25.
- Vitkauskas K. 2012. Policijos veiklos strateginiai tikslai: iššūkiai ir sprendimai // Viešojo politika ir administravimas, t. 11, Nr. 1, p. 89–102.
- Зубков А. И. 2013. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века. Москва.

II. Teisės aktai

- Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, priimtas 2011 m. gegužės 26 d., Nr. XI-1425 (su vėlesniai pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas įstatymu Nr. VIII-1968, priimtu 2000 m. rugsėjo 26 d. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 7, 95, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 111 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 104 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 113¹ straipsniu įstatymas Nr. XI-1291, priimtas 2011 m. kovo 22 d. // Valstybės žinios, 2011, Nr. 38-1805.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XI-1350, priimtas 2011 m. balandžio 21 d. // Valstybės žinios, 2011, Nr. 49-1350.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 42, 67, 68, 74, 123¹, 125, 126, 134, 142, 144, 176, 177, 204, 205, 210, 211, 213, 220, 223, 226, 227, 228, 228¹, 229, 230, 253¹, 255, 257, 263, 268, 278, 281, 297, 308¹ straipsnių pakeitimo ir papildymo, kodekso papildymo 68¹, 68² straipsniais ir 44, 45 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1472, priimtas 2011 m. birželio 21 d. // Valstybės žinios, 2011, Nr. 81-3959.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 6, 67, 75, 82, 87, 92 straipsnių pakeitimo ir 77, 94 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1861, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. // Žin., 2012, Nr. 5-138.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 256, 270, 270¹, 271, 277¹ straipsnių pakeitimo, kodekso priedo papildymo ir kodekso papildymo 270² straipsniu įstatymas Nr. XI-1901, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. // Valstybės žinios, 2011, Nr. 163-7777.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 292¹ straipsniu ir kodekso priedo papildymo įstatymas Nr. XI-1917, priimtas 2011 m. gruodžio 23 d. // Valstybės žinios, 2012, Nr. 4-115.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147¹, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 147² straipsniu įstatymas Nr. XI-2198, priimtas 2012 m. birželio 30 d. // Valstybės žinios, 2012, Nr. 82-4276.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 172, 173, 174, 175 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-2393, priimtas 2012 m. lapkričio 8 d. // Valstybės žinios, 2012, Nr. 133-6759.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 25, 250¹, 251 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 249¹, 250², 250³, 250⁴, 250⁵, 252¹ straipsniais įstatymas Nr. XII-497, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Valstybės žinios, 2013, Nr. 75-3768.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 64¹ straipsniu įstatymas Nr. XII-499, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Valstybės žinios, 2013, Nr. 75-3770.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 ir 187 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XII-500, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Valstybės žinios, 2013, Nr. 75-3771.

- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140, 145, 148, 149, 150, 151, 165 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XII-501, priimtas 2013 m. liepos 2 d. // Valstybės žinios, 2013, Nr. 75-3772.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7 ir 216 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 224¹ straipsniu įstatymas Nr. XII-702, priimtas 2013 m. gruodžio 19 d. // Teisės aktų registras, Nr. 2014-00068.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 8, 27, 60, 95, 97, 151, 151¹, 153, 162, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 100¹, 100², 152¹, 251¹ straipsniais įstatymas Nr. XII-776, priimtas 2014 m. kovo 13 d. // Teisės aktų registras, Nr. 2014-03404.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XII-892, priimtas 2014 m. gegužės 15 d. // Teisės aktų registras, Nr. 2014-05569.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, patvirtintas įstatymu Nr. IX-994, priimtu 2002 m. birželio 27 d. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 126, 138, 140, 152, 154, 157, 158, 159, 164, 176 straipsnių pakeitimo ir 127, 160, 161, 162, 163, 179 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1863, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. // Valstybės žinios, 2011, Nr. 4-110.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 158 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas Nr. XI-2040, priimtas 2012 m. birželio 5 d. // Valstybės žinios, 2012, Nr. 68-3464.
- Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas Nr. XI-1860, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. // Valstybės žinios, 2012, Nr. 4-108.
- Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2014–2016 metų Strateginis veiklos planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2013 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. 1V-964 (2014 m. kovo 17 d. įsakymo Nr. 1V-177 redakcija).
- Resolution (73) 17 on the short-term treatment of adult offenders. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 1973 at the 220th meeting of the Ministers Deputies. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/>>.

III. Statistika ir publikacijos internete

- Aebi M. F., Akdeniz G., Barclay G. [et al] 2014. European sourcebook of crime and criminal justice statistics 2014. Fifth edition. Helsinki: Heuni.
- Bareišis A. 2014 01 29. Prabilusios smurto aukos atskleidė niūrų šios problemos veidą // Balsas.lt.
- Clarke S. 2013. Populations and social conditions. Trends in crime and criminal justice, 2010. Eurostat, Statistics in focus, 18/2013.
- Čepas A., Venkevičienė J. 2013 12 20. Konfliktai ir smurtas artimoje aplinkoje. Ar įmanoma susitarti? Arba ką gali mediacija? // Bernardinai.lt.

- European Criminal Policy Initiative: A Manifesto on European Criminal Policy. Prieiga per internetą: <<http://www.crimpol.eu/manifesto/>>.
- GP: 2012 metais ištirta daugiausia nusikalstamų veikų per Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį 2013 01 14 // Alfa.lt.
- Grigolytė R. 2013 06 06. Žmogaus teisių gynėja: esame pakraupę dėl Seime užderėjusių projektų // Lrt.lt.
- Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengta ataskaita Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) asmenų nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje 2004–2013 m.
- Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengta ataskaita Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_1G) 2010–2013 m.
- Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengta ataskaita Duomenys apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas įstaigose, atliekančiose ikiteisminius tyrimus (Forma_1G-ITĮ) 2004–2013 m.
- Ištiriama vis daugiau nusikalstamų veikų 2013 07 15 // Lrytas.lt.
- Įstatymui, ginančiam nuo smurto, dveji metai: kas pasikeitė? 2013 12 15 // Delfi.lt.
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos parengta Asmenų, laikomų KD pavaldžiose įstaigose, suvestinė apskaita 2007–2013 m.; Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2004–2013 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys; Nuteistųjų areštu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė, 2004–2013 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys.
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pranešimas spaudai 2013 10 11.
- Krušinskaitė R. 2012 06 21. Kai smurtautojas kaltę primeta aukai // Lzinios.lt.
- Nacionalinės teismų administracijos parengta Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bausmių rūšys (I instancijos teismuose), 2004–2013 m. duomenys.
- Nagulevičienė I. 2014 04 12. Nusikaltimų išaiškinimas rajone muša rekordus // Jonavos naujienos.
- Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro internetinis puslapis <<http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus2.htm>>.
- Per pirmąjį metų ketvirtį ištirta 21,5 proc. daugiau nusikalstamų veikų 2012 04 11 // Etaplus.lt.
- Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2013 m. veiklos ataskaita.
- Prokurorai turi ginti valstybę ir gerbti žmogaus teises 2014 09 15. Lietuvos Respublikos Prezidentės Spaudos centro pranešimas spaudai.
- Prokuroro komentaras. Smurtas šeimoje – ar galima susitaikyti? 2014 02 17 // Delfi.lt.
- Smurtas šeimoje: per 4 mėnesius – 10 tūkst. pagalbos prašymų 2012 04 19 // Balsas.lt.
- Smurto artimoje aplinkoje mastai šokiruoja 2012 02 28 // Balsas.lt.

Smurto piktžaizdė negyja – daugėja pagalbos ieškančių moterų 2013 10 20 // 15min.lt. World Prison Brief. International Centre for Prison Studies. University of London [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief>>.

What Proclaims the Increasing Punitiveness in Lithuania?

GINTAUTAS SAKALAIŠKAS

Summary

The outcomes of criminal legislation and the indicators of criminal prosecution show an increasing punitiveness in Lithuania. On the 1st of May 2003, into force came the new Criminal Code, Criminal Procedure Code and Code of Execution of Penalties and allowed to balance the punishment practice, for example, over 5 years to reduce the number of prisoners (250 prisoners per 100 000 of population), although it was still several times higher than the European average. However, in the period of the so-called financial (economic) crisis, the situation has changed radically. The terms of imprisonment began to rise, and the restrictive practice of conditional release returned the number of prisoners in Lithuania (315 of the end of 2013) to the time of 2001–2002. Lithuania has overtaken Georgia, Latvia, Ukraine and has established itself in the 3rd place among all European countries after Russia and Belarus. During this period, the number of crimes in Lithuania remained unchanged, while the most serious crimes (homicide, serious bodily injury, rape, robbery) have been declining continuously. The intensified criminal prosecution for domestic violence has increased the total number of convicted persons by about 20 percent, but it wasn't an essential reason for the growth of the prison population.

The question-title of this article is rather rhetorical and expresses more the authors' nuisance than offers the answer to this question-title. However, according to the author's and other European criminologists' studies and insights, the culture of punishment primarily depends on the social, cultural, political, and economic contexts of the country with a long historical trail, as well as on the actual economic situation.

The increasing criminal punitiveness in the times of a financial (economic) crisis convincingly explains the scapegoat theory in which the main description of the attachment of blame by "strangers" is concerned with the lack of confidence among people and institutions in society.

Attempts to solve the problems of criminal behaviour by increasing criminal repression (punitiveness) shows the persistence of the old totalitarian tradition which is shaping the culture of punishment in Lithuania. Since 2011, 19 amendments to the Criminal Code have been adopted, and the majority of these changes were related with

the tightening of criminal responsibility. Part of these changes have been associated with the EU law enforcement, but in most cases this has been done straightforwardly, without a wider debate and without taking into account the peculiarities of the national criminal justice. In addition, most of these changes were not related to the implementation of the EU legislation. The article concludes that it is necessary to change the culture of punishment in Lithuania, but in order to do this, it is necessary to illustrate the indicators of punitiveness and to reflect the situation, to see the fundamental differences from the other EU countries, and the possible alternatives.

Key words: punitiveness, criminal legislation, imprisonment rates, crime dynamics, criminological scapegoat theory.